

Història dels ponts de la ciutat de Girona. La reconstrucció del Pont Major (1731-1763) i l'inici de la urbanització de la ciutat

Montserrat MOLI FRÍGOLA

II Università degli Studi di Roma «Tor Vergata»

«largo y estrecho [...] tiene 10 ojos y ocho óvalos en los pilares y dos arcos reedificados y [...] hay la voz que es de los romanos, [...] con] ensanches y levantamiento para mejorar el camino real».

Francisco de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*

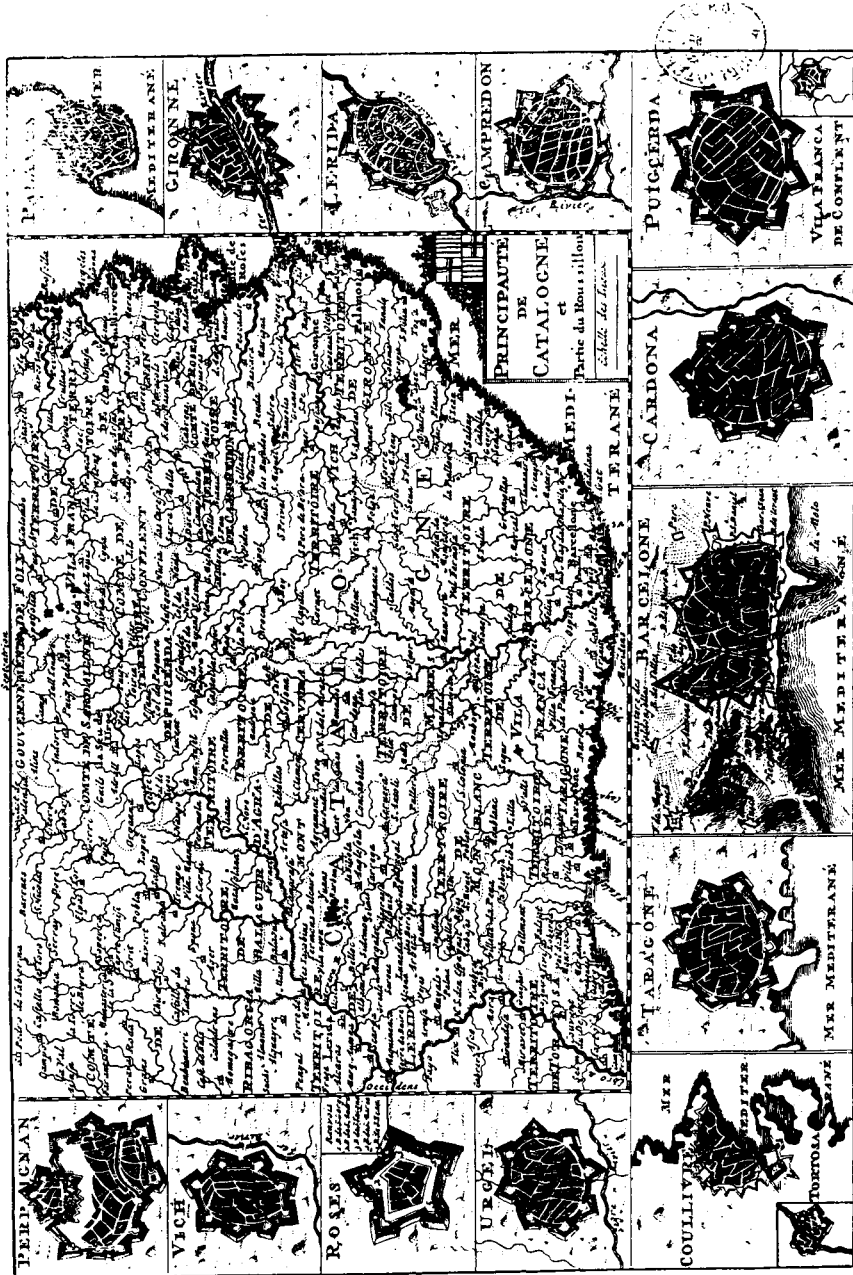
Carles de Borbó, el dia 24 de novembre de 1731, entrà triomfalment, en una de les etapes del seu viatge italià, en una *Girona immortal*, convertida en un autèntic *colador* des de la guerra de Successió.

La *ciutat real* fa aigües per tots costats, ja que des de 1720, roman en una inèrcia total, com si considerés inútil qualsevol remei als seus mals. A la ciutat no hi ha hagut cap reconstrucció o reforma autèntica, continua, per tant bombardejada, quarterada i enrundada, ja que la dicotomia és constant entre el que cal fer i els mitjans per portar-ho a terme. Els magnes projectes tenen sempre un cost superior al permès, fet pel qual romanen utòpics i es tira endavant amb «pedaços» per reparar els desperfectes més grans, esperant que l'obra aguanti l'atac enemic o l'investida dels rius, obstacles, ambdós, que impedeixen l'«ensanche de la ciutat» segons el viatger Francisco de Zamora.

A les ruïnes de la ciutat real, li venen superposades «ricas colgaduras» per part dels Gremis més importants,¹ que usen tot el seu enginy per amagar tot el que s'ha de restaurar o reconstruir. Es tracta de transformar Girona en una *ciutat efímera ideal* de cartó pedra, a la que es traslladen inclús els monuments de les antigues civilitzacions, que així la converteixen en la tercera ciutat després d'Atenes i Roma, segons els pomposos cronistes.

Il·lustració 1.
 Bodenehr, *inventor*: Girona en Catalogne (1678). *Gravat*.
 Musée du Louvre. *Calcographie*.

Il·lustració 2.
 Jacques VAN WESESEL, inventor, Girona fortificada (1706). Detall del mapa: Principauté de Catalogne et partie du Roussillon. Gravat 39 de Les tablettes guerrières (Amsterdam 1706).
 Paris. Bibliothèque Nationale.

Des del punt de vista sociològic, és fonamental el consens generat per l'entrada triomfal, malgrat el que ha dit la historiografia romàntica, molt superior al de 1710, quan visita la ciutat l'Arxiduc Carles d'Àustria, malgrat la devoció ciutadana per la causa Imperial. L'entusiasme de la ciutat és una barreja de sentiments, però neix de la necessitat i també de la precarietat. Vol oblidar les tres dècades de guerra inútil que no sols no li han portat cap benefici sinó que, al contrari, l'han derruït completament i li fan desitjar començar una nova era.

Girona, el 1731, apareix com una ciutat molt pragmàtica que acull amb molta professionalitat l'esperança encarnada per l'Infant Carles, Duc de Parma i Príncep hereu de Toscana, l'únic capaç de garantir-li ingressos extraordinaris per a la seva reconstrucció.

Els anònims comptes de l'esdeveniment, més que la descripció dels cronistes, són la nostra guia i ens mostren una *ciutat més real, menys idealista i més pràctica*, que acull el viatge de Carles com una catarsis i una font de treball suplementari per a una ciutat tan necessitada de ressorgir de les seves cendres. Carles de Borbó és l'estímul necessari per rentar-se la cara i tornar a aixecar una *nova ciutat* més funcional, que l'«antiga», la qual, el 1731, només pot ésser de cartó pedra, a causa dels «ahogos» en què es trobava segons el Marquès de la Paz. Els problemes eren tants, que l'ajuntament decideix pagar part dels impostos que gravaven els cereals per

«hacer acopio [de trigo]... ante el temor de carestía».

i poder-lo vendre a preus més baixos dels assolits el 1730, fent-se ressó de les queixes dels flequers per la introducció de blat foraster conjuntament a altres articles de primera necessitat, com el sucre, el cafè, la carn de xai i el vi de la Marina i de l'Empordà, els preus dels quals conjuntament amb el de la calç vénen fixats per l'ajuntament, perquè estiguin a l'abast de tothom.

Malgrat aquestes dificultats, la ciutat sorgida el 1731, és substituïda poc a poc per una ciutat de pedra, com si aquest material pogués finalment desterrar el fantasma de la guerra de Successió i fer-la entrar a l'era de la industrialització.

Potser per aquest motiu participen en aquesta entrada triomfal, unes 1.033 persones o sigui un 25-30% dels habitants de la ciutat que es troba a l'entorn dels 4.500, i quasi tots els estaments de la ciutat, molts dels quals eren ja presents en els comptes de 1710, cosa que indica una voluntat de supervivència notable i un poder real de contractació, a part de la manca de feina qualificada ja esmentada i l'afany de protagonisme d'alguns personatges. Els gironins participen com a organitzadors, treballadors o subministradors i vuit inclús treballen pels dos tallers que es creen a l'ajuntament i a la Catedral a causa de la visita.

A ells s'integren també *personatges lúdics*, com els *gegants*, que representen el rei moro Geriò i la seva esposa en companyia de la *col·lecció de feres* de la ciutat formada per l'àguila —restaurada el 1722—, el *drac*, el *dragulí* i la *mulassa* —restaurada expressament pel sastre i bedell de la catedral *Jeroni Delfort*², que, com una Companyia ambulante, semblant en certa manera a les de la Commedia dell'Arte, dirigida pel Mestre de Cerimonies i pregoner de l'ajuntament *Rafael Salvador*,³ ballen emmascarats al compàs de la música d'un flabiolaire i de quatre minyons amb clarins i xirimies, acompanyats per porrers,

crossers, un ballari⁴ i diversos botafocs que posen coets a les cues dels animals davant del Príncep Carles al carrer dels Ciutadans a la llum de sis portadors d'atxes, per garantir-li la fidelitat de la ciutat, intentant ésser el contrapunt a l'òpera seriosa representada a Barcelona i sobretot als gegants mitològics Egeó i Tici, que protegeixen a la ciutat monuments com la piramide del carrer de ciutadans i el bosc de Russina a la plaça de Sant Pere.⁵

El segon enginyer de la ciutat, *Esteban de Panón*,⁶ per absència del primer, *Andrés de los Cobos*,⁷ encarregat de les obres del Principat, és el «deus ex macchina» del *Teatre de Mart* i amb el títol d'«Ingeniero de los Ejércitos, Plazas y fronteras de Gerona», utilitza l'esdeveniment per iniciar la tan sospirada reconstrucció de la ciutat, restaurar les fortal·leses i les casernes, canalitzar els rius per prevenir els estralls de les inundacions, a part de promoure la reconstrucció dels Edificis públics com els Palaus senyorials del carrer de Ciutadans, l'Ajuntament, la Catedral i els convents (d'agustins, dominics, carmelites calçats, caputxins i franciscans) però sobretot per crear una *nova infraestructura viària provincial* còmoda basada en

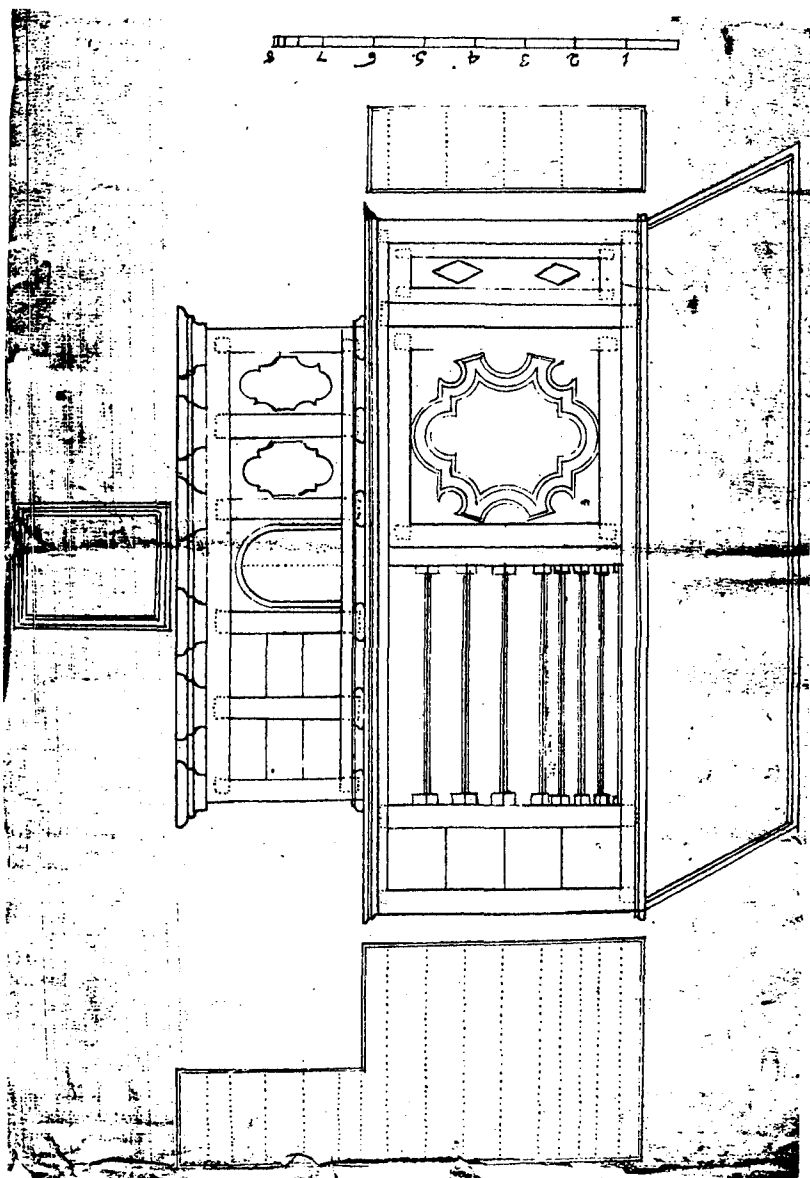
«componer los caminos del distrito de la ciudad [y las Carreteras] hasta los confines [...] a la Junquera [para] el más fácil y seguro tránsito de la Persona del Sermo. Sr. Infante Don Carlos, su comitiva y equipajes».

Concretar les obres en el Projecte de *Reconocimiento de las carreteras hasta los confines y adobar los caminos del distrito desde el confin a la Junquera*, complementat en *Lo que se deve componer en los caminos del distrito de la ciudad*, amb sistemes molt semblants als emprats a Roma amb motiu de la processó del Corpus Domini o per les entrades triomfals.

Per portar-ho a la pràctica, Panón intenta crear una autèntica *estructura operativa*, dirigida per ell i formada pels enginyers del districte: *F. Estevan* d'Hostalric,⁸ *Agustín Ibáñez Garcés* de Roses,⁹ *Geronimo Amici* de les Illes Medes¹⁰ i *Feliciano Miguez*,¹¹ per tractar d'assolir el control atent de totes les «carreteras, pasos, puentes y vados y otros qualesquiera tránsitos». La innovació, la manca de coordinació i d'enteniment entre ells i la joventut de Panón, —titulat el 1721 (9-V) i amb poca experiència a Cardona i Barcelona—, fan que ell acabi a la presó el dia de l'entrada per ferir un civil a causa d'unes obres i que empresoni dos xais del comú per haver envaït les muralles i que l'empresa faci fallida. Es creen tantes tensions que Andrés de los Cobos, el primer enginyer de la ciutat, intervé personalment ordenant que «cada Ingeniero responda directamente [y únicamente] de su plaza».

Panón, fidel, però, al seu ideari, porta a terme el que es proposava a la seva àrea i sobretot a la ciutat de Girona, atorgant un rudimentari *Corpus de Policia Urbana*, ja que les mesures del 1720 relatives a la *Reparació d'edificis* no havien assortit cap efecte. Aquest Corpus, preveu per primera vegada a la ciutat, un conjunt de normes per a la neteja i la il·luminació dels carrers i ordena que, a partir d'aquest moment, els dos Regidors Obrers i el Quarter-mestre, reconeguïn regularment les cases i facin inventaris regulars de les obres necessàries per aconseguir la reconstrucció de la ciutat i per acabar amb el

«sumo descuido que en esta tolerancia ha habido, y omisión en su más pronto y preciso reparo».

Il·lustració 4.
Joan Cussanes i Jaume Pons, fusters.
Projecte d'altar pel carrer de Ciutadans
per l'entrada de Carles de Borbó (1731).
Dibuix
Girona. Arxiu Històric Municipal.
inèdit.

D'acord amb aquestes mesures, ordena escombrar i netejar els carrers de la ciutat, a més de fer carregar terra i fang a molts pagesos de Palau, Quart i el pla de Girona per aquest mateix objectiu abans de la visita del Príncep. Per aquest motiu, nombrosos jornalers adoben i espargeixen sorra pels carrers, mentre altres encenen teieres o cremallers per tota la ciutat. Són un encarregat i 15 jornalers que carreguen, encenen i fan cremar durant tres dies les «graselles» extraordinàries fixades a la ciutat, mentre altres cinc fan possible que continuïn cremant durant tota la nit, per transformar la ciutat en un nou dia.

Però, sobretot, crea una *ruta preferencial* moderna i innovadora, que serà utilitzada per tots els viatgers que succeixen a Carles de Borbó, la qual mostra al visitant amb poc temps, els monuments més importants de la ciutat des de la Creu Bonica al Pont Major i que passa per les places de les Cols i del Vi, el carrer de Ciutadans, els Quatre Cantons, les Ballesteries, la placeta de la Baixada de Sant Feliu, el carrer de Calderers, la plaça de Sant Narcís, la Porta de la Barca, el pont del Galligans, la plaça de Sant Pere i la Porta de Santa Maria, deixant de banda només la Catedral, massa allunyada del cor de la ciutat, que sorgia però com un estel de llum per sobre els sostres de la ciutat.

Consisteix, en primer lloc, en la *recomposició de l'entrada a la ciutat* des de Barcelona, o sigui, en la urbanització del començament del carrer de la Rutlla, on l'antic camí de Salt es separava del de Barcelona, en el paratge conegut com la *Creu Bonica* fins a la *palanca del Portal d'en Vila*, per on Carles accedirà definitivament al cor de la vella ciutat.

A part de treure, un Mestre d'Obres conjuntament amb alguns manobres i diversos traïners, amb carretes, les herbes, les «brozas» i els arbres que no estaven a les voreres i les pedres, s'eixampla el camí, s'enterra la claveguera i es refà l'empedrat amb 12 canes de «llosa borda» i es decora el Passeig amb arbres no millor especificats, però ben alineats, urbanització completada per l'escultor *Agustí Sala* de Granollers, el qual, per encàrrec de l'Ajuntament, projecta el 1753, just a l'encreuament de la carretera de Barcelona amb el vell camí de Salt, un monument coronat per una creu, commemorativa de tots els morts gironins, en un clar intent pacificador.

Panón ordena també al seu màxim col·laborador *Francesc Lanús*,¹² Quarter-mestre de la ciutat i fervent defensor de la industrialització de la qual, la consolidació, com en el 1710, amb calç viva i amarada, rajols, fusta, llates, bigues i ferro d'un *pont sobre el riu Onyar*, ulteriorment reforçat amb 85 feixos de llenya de branca o feixina. La minuciositat de la descripció dels materials i de les quantitats a emprar en cada part del pont, ens permet no sols conèixer els materials utilitzats a la primera meitat del segle XVIII, sinó la forma de restaurar i reconstruir del mateix segle.

El pont, que estava situat al *Portal d'en Vila*, per on Carles entrarà a la ciutat i el de *l'Areny*, a més es cobreix amb 31 canes i 4 pams de «tela viada», comprada a la botiga del regidor de l'ajuntament i memorialista *Joan Baptista Prats*.¹³ I com que estem en un període de dificultats, les despulles d'aquesta obra, imitant als Farnese, que conservaven els materials efímers en els «grottoni» del Palatino de Roma, es traslladen al magatzem de la ciutat, per usar-la per a fer nous vestits als gegants, cosa que no tingué lloc fins 1763.

Segons el cronista de la festa, el jesuïta i professor del Seminari de Sant Martí Sacosta *Thomas Feu*,¹⁴ —bon coneixedor d'Itàlia, de l'arquitectura, de la pintura i de l'emblemàtica, autor quasi segurament dels emblemes i de les inscripcions i enèmic aferrissat dels poetes locals, als que acusa d'«andar acechando las ocasiones para lucirse» amb tan poc èxit que es veuen obligats a penjar llurs composicions als arbres—,

«la artificiosa puente de tablas [que] echó bobeda al Río»

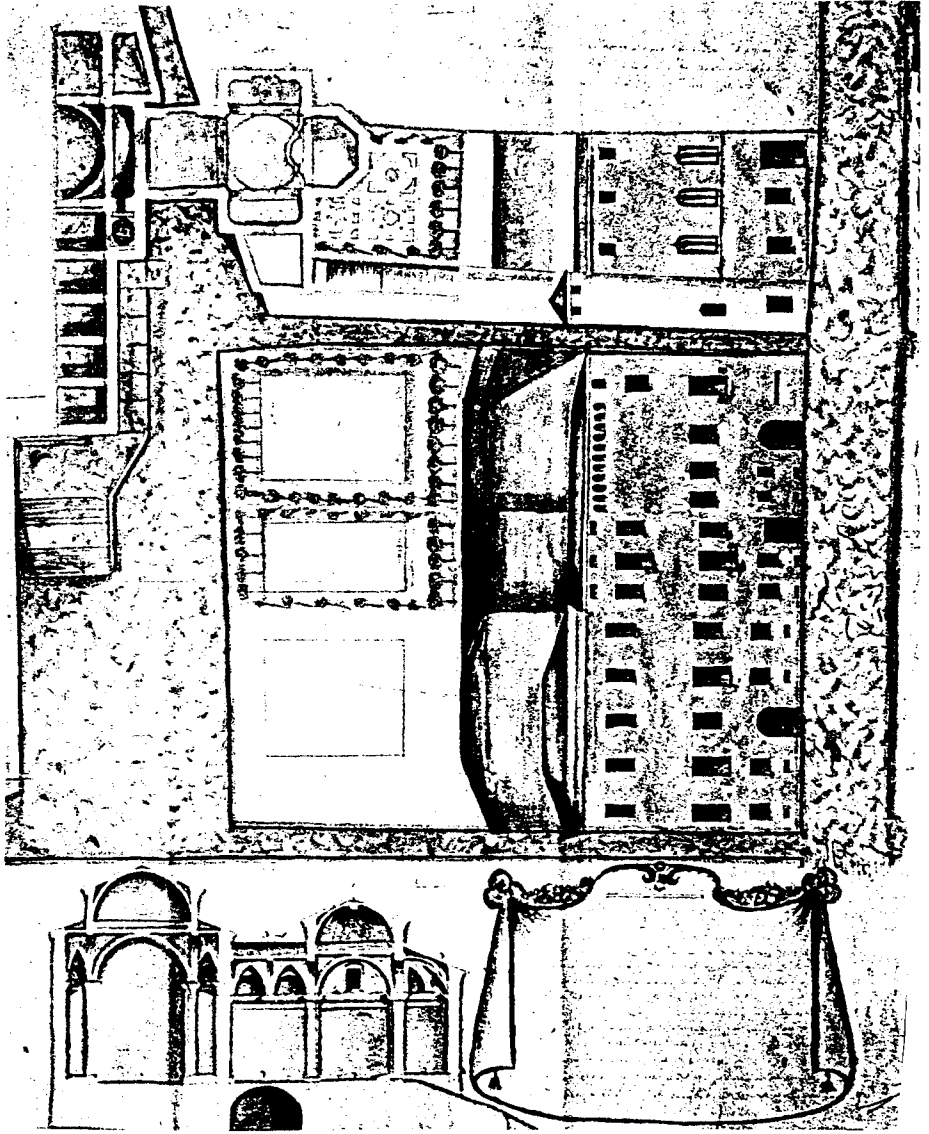
es construeix imitant el que realitzà els Argonautes i, sobretot, pel gran pintor *Diego Velázquez*, el 1660, a la illa dels Faisans del Bidasoa, pel lliurament de la Infanta María Teresa d'Àustria, la promesa esposa de Lluís XIV. La illa dels Faisans s'imitarà d'ara endavant en tots els casos i festes successives sobre gran quantitat de rius, i ara, idealment es trasllada a l'Onyar.

Malgrat el patriotisme del cronista de la ciutat, el *pont de Lanús* fou tan efímer i els materials emprats tan dolents que, ja el 1734, és reconstruït pel Mestre d'Obres *Esteve Ferrer*,¹⁵ un especialista en obres hidràuliques.

Panón projecta complementàriament la *reconstrucció del Portal d'en Vila*, la restauració del seu empedrat i de la claveguera i la consolidació del seu cos de guàrdia, que l'enginyer en cap de la plaça de Girona, *Carles Berenguer*, ha de refer, però el 1737,¹⁶ així com la *reforma de les façanes de les cases sobre el riu Onyar*, mitjançant el projecte titulat *Reparos de consolidación y regularización de ventanas en casas del Mercadal sobre el Oñar de Sant Agustín a Porta d'en Vila*, en el que recomana l'ús dels balcons, inaugurant així una moda ciutadana que tindrà un gran èxit.

Projecta, també, *anivellar amb sorra els carrers situats entre els Portals d'en Vila i el de Santa Marta*, ja esmentats, situats a la dreta de l'Onyar i a la part baixa de la ciutat, o sigui, els del recorregut del Príncep pel cor de la ciutat històrica, obra per a la qual compra 4 dotzenes de cabassos i 6 pales de fusta.

Al carrer de Ciutadans, construeix, també, *tres ponts penjats* en forma de llotja pels músics, flanquejant l'«Alcázar de cristal» situat al Palau del Solterra del mateix carrer, l'un, entre els Casals Solterra i Silvestre al davant del convent de Sant Josep del Carme Descalç, un altre entre les cases Raset i la del General, i l'últim entre la casa del Sargent Major i la del Doctor Moretó, molt semblants als construïts al Corso de Roma durant el carnaval i les visites d'il·lustres personatges. Devien ésser bastant grans, si tenim en compte que acullen als músics que interpreten «moltes gallardes i simfonies» mentre es desapareixen els castells de foc situats al convent del Carme i a les Cases de Xammar i del Sargent Major a la plaça de l'Oli, preparats per *Jaume Mañach*,¹⁷ fabricats per un anònim *Mestre de la fàbrica del foch*¹⁸ i desapareixen a la llum de les candeles de *Raimón Forest*.¹⁹ Els músics són molts, malgrat que el pressupost sigui inferior al de 1710, ja que a la festa hi participen les *cobles de la Bisbal*, *Banyoles* (substituint a la de Girona desapareguda), *Bordils* i *dues d'Olot*, les *bandes de xirimies, clarins i timbals* (havent desaparegut els Ministrils, les trompetes i els violins de 1710) i quasi segurament la *capella de música de la Seu*,²⁰ formada per 14 músics, dos dels quals entrats per l'ocasió, dirigida pel Mestre de Capella *Thomás Milans*, que des d'allà interpreta el Villancet especialment compost per *Josep Anglada*, Mestre de Capella, expert en arxilaud, violí i diverses composicions de la música de la Catedral gironina, tornades a copiar per l'ocasió.

Il·lustració 5.
 Agustí SORIANO, mestre d'obres.
 Els Casals del Governador, Silvestre, Cruïlles
 i Pujadas amb els seus al carrer de Ciutadans
 de Girona (1735) dins la Descripción verdadera
 de la Capilla que pretenden hacer los Carme-
 litas Descalzos de la ciudad de Girona al Jar-
 dín de la Casa nombrada de Pujadas, toman-
 do también parte de la Casa Serralta,
 atravesando la calle Pública con una arcada que
 dará comunicación a esta obra.
 Color: Girona. Arxiu Històric Municipal.
 inèdit.

Pel pont sobre l'Onyar i pels ponts-llotges del carrer de Ciutadans aportaren materials: els traguers *Joan Tretzé*,²¹ 215 quarteres de calç, *Francesc Tretzé*,²² 85 feixos de llenya de branca o feixina, i *Narcís Rovirola*,²³ 39 càrregues de calç viva, 495 de calç amarada sorra i rajols, el serrador *Pere Mauri*,²⁴ 60 simals, 92 cairats, 122 cabirons, 42 canes de fulla, 12 llates i 3 bigues, el clavataire i ferrer de tall *Joan Vis*,²⁵ claus, i el manyà *Pau Bes*,²⁶ «claus grossos i ferramenta».

Però, sobretot, Panón projecta personalment un *Plano de una porción de terreno desde la puerta de Santa María de la ciudad de Gerona hasta la calle del Puente Mayor, en donde se manifiesta el camino antiguo y dirección de la nueva carretera que ha de seguir hasta el Pertús*, que successivament allarga fins el Portal d'en Vila, acompanyat d'una *Nota de lo que se ha de hazer, componer, quitar y añadir* en un plec de 16 condicions que constitueix un excel·lent exemple de la cultura material de la construcció a la primera meitat del segle XVIII i la voluntat d'urbanitzar i agençar la via d'accés a la ciutat des de França, amb precedència a les grans reformes viàries proposades justament per Carles III al retorn d'Itàlia.

Preveu la reforma de la sortida de la ciutat pel *carrer de Pedret*, molt castigat des de sempre per les inundacions i els setges. I és aquest el quart intent del segle XVIII, després de l'adobament projectat el 1710 i de l'abelliment de 1722, quan el guanyador del moment, el Capità general de l'exèrcit i Governador Militar de Girona, el *Marqués de Castel Rodrigo* i *Baró d'Huart*, en nom de les autoritats militars i de l'ajuntament fa aixecar un obelisc commemoratiu de les victòries de Felip V, d'aire vagament efímer, sobre la barana de pedra, reconstruïda ran del riu després de la inundació de 1716, que s'endugué bona part de l'antic camí de França.

El mestre d'obres i ferrer *F. de Planas Esteve*²⁷, projecta el 1727, novament la consolidació del carrer del Portal de Santa Maria a la Capella del Pilar i la restauració de la barana sobre el riu i les façanes de les cases després de les riuades de 1726.

El projecte de Panón és, però, el de més ampli respir, perquè preveu ja el futur desenvolupament del carrer, a causa de l'abundància i qualitat de les seves aigües minerals, de la bondat de les seves pastures, on el mateix enginyer vol enviar a pasturar els xais del comú «que apacentaban por la dehesa», d'on passaven molt sovint als fossos del Baluard de Bourneville. Però, també, per la presència dels Molins i de la resclosa de la Manola, el nucli de la incipient industrialització de la zona. Recull, en el projecte, l'experiència de los Cobos, que preconitzà, des de la seva arribada a la ciutat, la importància que per a la defensa de la plaça tenia el control dels rius. Per aquest motiu, projectà un dic a l'oest i al davant del Baluard de Bourneville (1728-1730) per «azer [...] bolver el río [Ter] en la antigua corriente», obra que, el 1732, estava quasi enrunada, motiu pel qual el mateix de los Cobos projecta amb la col·laboració de Panón un *Plano de una porción del Ter en Gerona* i un *Plano y perfiles de la Puerta de Santa María en Gerona*, per perllongar la presa i separar els dos rius ciutadans fins al raval de Pedret, amb un complex sistema de tres dics i espigons, el primer dels quals es construeix justament a la Porta de Santa Maria, amb un pressupost de 5.000 rals, ja que és indispensable

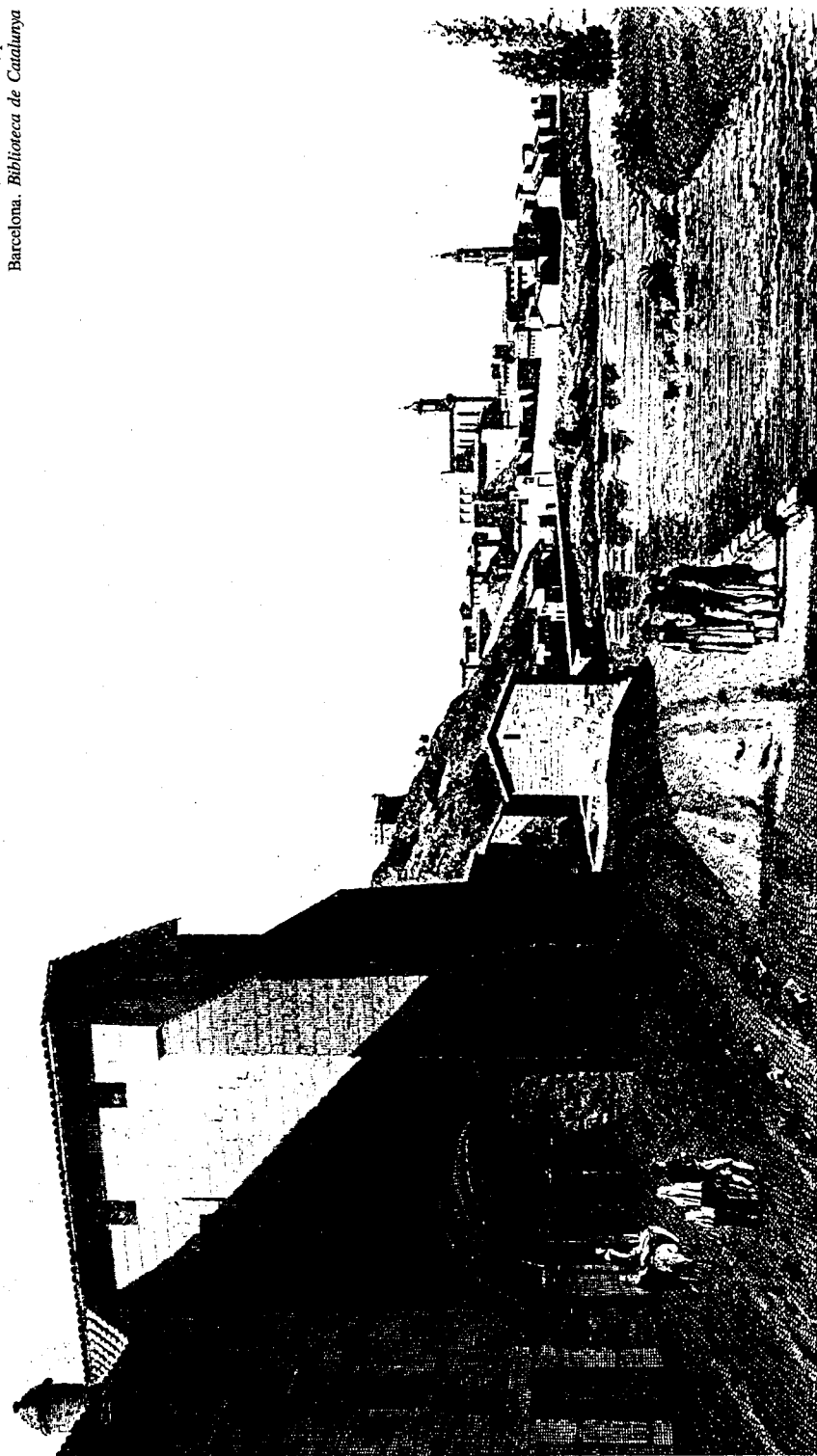
«ocurrir à las ruynas que las avenidas [han provocado] [...] devastado y destruydo [y para] precaver las fuertes avenidas del Río Ter»,

Il·lustració 6.
 Esieban de PANÓN, *enginyer de la plaça de Girona*. Plano de una porción de terreno desde la puerta de Santa María de la ciudad de Gerona hasta la calle Del Puente Mayor en donde se manifiesta el camino antiguo, y dirección de la nueva carretera que ha de seguir hasta el Puente Mayor (1731).
 Color. Girona. *Arxiu Històric Municipal*. inèdit.

Il·lustració 7.

Moulinier, *délineant*, Dequevaviller gravador
El barri de Pedret *Gravat 20x29,5 d'Alexandre de Laborde*,
Voyage pittoresque et historique de l'Espagne, Paris 1806,
I, *Lamina LXXXV*, p. 54

de les quals es lamentaven els gironins en constants memorials, entre els quals es destaca el de Gabriel de Roxas Loyola, que escriu un detallat informe a l'enginyer en cap del Principat, Jorge Próspero Verboom.

L'obra de Panón preveu:

— la consolidació de les façanes de pedra i l'arranjament de les bigues del Portal de Santa Maria, de l'hospital de Sant Llätzer dels Mesells i del cos de guardia del Pont Major.

La consolidació del Baluard de Santa Maria és una preocupació constant i una assignatura pendent dels *enginyers gironins*, els quals, després d'ocupar-se anys i anys dels estralls del Ter, comencen a preocupar-se pels provocats per altres rius de la ciutat, en particular per l'Onyar i els torrents *Galligans* i *Güell*, que enrunen cíclicament l'esmentat Baluard. Per resoldre aquests problemes, de los Cobos, ja esmentat, i els seus successors Nicolàs d'Arcourt (1729-1730), i el mateix Panón projecten un *camí cobert des de la porta de Santa Maria*, «de pilotage y piedra».²⁸ El mateix Panón (1731), fins i tot vol reconstruir «l'ángulo saliente» en el *Plano y perfil para reedificar un camino cubierto en la plaza de Gerona* i construir-hi una font. Torna a proposar-ho després de les inundacions de 1732, malgrat que això comporti la tallada de 62 arbres per fabricar els taulons necessaris (a 19 pobles del Gironès i a 9 de l'Empordà),²⁹ si bé com que aquesta és una despesa extraordinària decreta que la paguin a mitges el Corregidor i l'Ajuntament. El projecte es complementa, el 1733, amb la construcció d'un nou dic al marge dret de l'Onyar, des de la muralla fins al Baluard, que és reforçat ulteriorment. Però, malgrat la importància del projecte, que cobria una superfície d'un quilòmetre i mig, el Tinent Coronel d'Enginyers de Tortosa *Miguel Marín*³⁰ elabora un nou projecte de defensa (1734-1735) que no resisteix, però, l'empenta de l'aiguat del 1734, motiu pel qual Carles Berenguer, el continuador ideal de Panón, projecta la construcció d'un *front massís*, revestit finalment amb «sillares» de les pedreres de la ciutat, que titula *Plano de los diques del [...] Baluarte de Santa María después de los daños de las inundaciones* (1734) i la reedificació de l'«ángulo saliente» (1736), tal com havia fet també Panón.

Però el projecte de Panón preveu també:

— l'enderroc de la muralla situada davant de l'hospital de Sant Llätzer dels Mesells i la consolidació de les baranes sobre el riu, a part de treure les pedres i la llenya acumulada.

Aquest procediment és degut, sens dubte, al debat existent a la ciutat entorn a la causa dels aiguats. A l'estretor del llit dels rius, alguns afegeixen, entre les causes, l'amuntegament de runa, pedres i fusta al Baluard de Santa Maria, motiu pel qual Panón, partidari de la neteja dels rius, proposa aquestes mesures per protegir les muralles i les cases i per evitar que el corrent excessivament fort deteriori els murs i els fonaments, en particular els del Baluard esmentat.

Continua proposant:

— la neteja dels «aigualeixos» del riu,
— la regularització de les voreres,
— l'anivellament del terreny entre les Portes de la ciutat, dels camins i del Pont Major amb sorra.

- la conducció de les aigües del camí des de la Creu Nova fins a la Creu Coberta i la neteja de les clavegueres,
- la restauració del mur de contenció i de la barana de la zona de la Creu del Pilar i del pont del Bou d'Or,
- la tallada d'herbes i arbustos a una altura regular, a més de
- refer l'empedrat des de la Creu Coberta al pont del Bou d'Or.

Panón decideix, en canvi, *conservar els arbres del Passeig*, a causa de la gran bellesa i perquè la seva tallada

«sería un grave perjuicio para la murallas y además las aguas se llevarían las casas y los muros del Baluarte de Santa María, Camino Real y arrabal de Pedret»,

opinió compartida, també, per l'esmentat Lanús i pels mestres d'obres Agustí Soriano i Manel Petit, els fusters Josep Rovira³¹ i Josep Maseras i els resclosers Francesc Vetllori i Antoni Ros, dels quals ja parlarem més endavant.

Els arbres romanen allí fins 1747, quan l'enginyer director del Principat, Miguel Marín, al promoure una petita urbanització de la zona, autoritza *Salvador Matarrodona*, regent de la capella d'agustins del Pilar, tallar-los per utilitzar la seva fusta per a la construcció d'un nou retaule per abellir la Capella Major, projectat pel Mestre d'Obres de Fortificacions i de la Catedral, especialitzat en arquitectura religiosa i veí del barri, *Josep Cisterna*,³² amb la promesa de tornar-los a plantar al ser aquests de propietat del comú, fet que denota la persistència d'una certa precarietat.

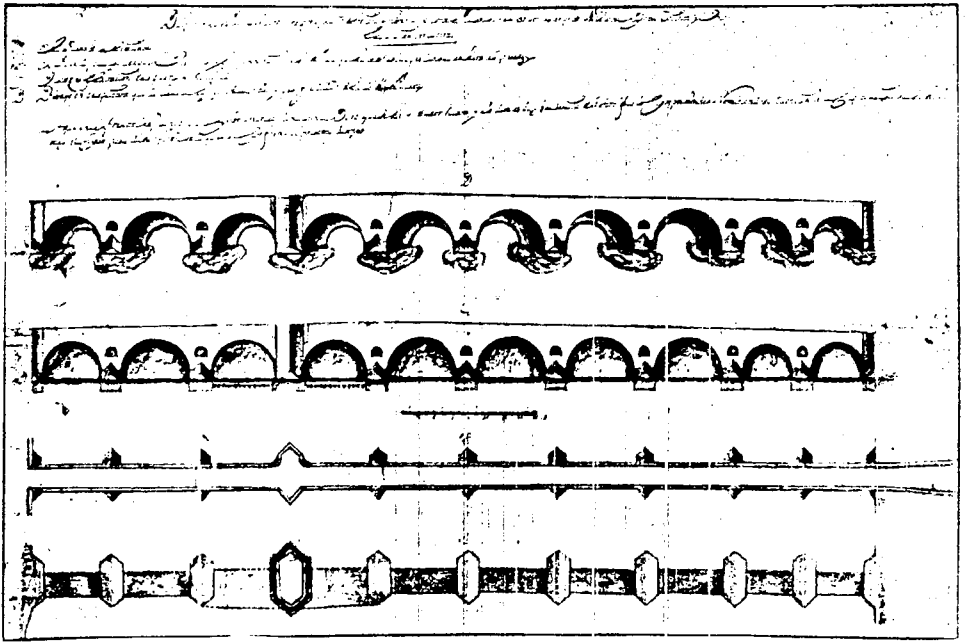
Panón, com a mesures complementàries, pel *barri del Pont Major* proposa

«la nivelación con arena, de los caminos, de los cuales se quitarán arbustos, hierbas y piedras, [...] la limpieza de las alcantarillas y [sobre todo] la alineación de las casas para dar mayor capacidad a la carretera»,

urbanització que, en definitiva, és un digne precedent a la efectuada el 1796, que comportà inclús la redacció d'unes normes i el traçat d'un model per a la construcció de les cases del barri esmentat i de les del carrer de la Barca, on l'empedrat és pagat de forma proporcional: les voreres pels veïns i la carretera, les despeses del mesuratge i l'equip tècnic per l'Ajuntament de Girona.

El projecte emblemàtic és però la *reconstrucció del Pont Major*, a través del qual s'accedia a la carretera del Pertús i de França, en estar situat al barri fabril per excel·lència, on segons Francisco de Zamora «vivía gente aplicada y vividora» i una colònia de gitanos, que no parava de crear conflictes, malgrat la ciutat els hagués assignat habitatge a la casa de Jaume Buell.

El *pont*, que estava «tan próximo a una ruina» havia estat restaurat el 1710, per acollir l'Arxiduc i consolidat el 1716, amb gran quantitat de ferro, però quedà molt malmès el 1719, en ésser volades per l'exèrcit de l'Arxiduc dues arcades, que només foren substituïdes, el 1720, per uns precaris arcs de fusta, ja que els Regidors municipals pensen amb desesperança que malgrat la seva importància estratègica «no dona ningun profit sinó gasto per conservar-lo».

Il·lustració 8.
 Agustí SORIANO, *Mestre d'obres amb la col·laboració d'Antoni Cisterna, Pere Garau i Josep Petit, Mestres d'obres.*
 Plànol de la restauració del Pont Major de Girona (1731). Color.
 Girona. *Arxiu Històric Municipal, inèdit.*

La reconstrucció, però, fou sol·licitada constantment pel Corregidor-Síndic de Girona, Salvador de Prats Martí, i provocà el primer gran enfrontament entre les forces vives ciutadanes, com veurem més endavant.

Panón aprofita la visita del Príncep Carles, per acontentar al Corregidor i a la ciutat, al considerar

«indispensable [la] immediata recomposició [del *Pont Major*] [...] de cal y canto [de] las dos arcadas que se dotaron y oy se halla de madera, muy rotos y [que] deven renovarse a costa del común para prevenir desgracias».

Reconeix, no obstant, que com que l'obra representa «un gasto muy considerable» i és molt complexa d'executar, és impossible que estigui llesta a l'arribada de Carles, si bé sigui necessari garantir el segur trànsit del Príncep.

A part d'això, la carestia en què viu la ciutat és tan forta que l'ajuntament s'emporta del Casal dels Solterra tot el que sobrava i inclús les carretades de llenya. El dèficit del consistori es veu agreujat amb la pèrdua del dret de «pontaje», motiu pel qual Panón redueix el seu projecte al que considera més essencial i decideix portar-lo a terme amb un pressupost de no-més 579 lliures, a pagar amb diners dels propis, degut a la pèrdua dels drets esmentats. El projecte preveu solament

«puntualmente [...] ciertos reparos [...] y añadir algunas piezas de madera [con lo que] quedaría con toda seguridad [...] y sin el menor rezelo de poderse transitar sin suspender el remate de la fábrica y reedificación de cal y canto»,

que es realitzarà en un segon moment per a la millora de les comunicacions de la ciutat.

Panón decideix també renunciar a l'obra de «cantería», que comportava un major nombre d'hores de treball, l'haver de tallar els «sillares» i preparar la base de calç per aconseguir una argamassa excel·lent per unir sòlidament la construcció i donar estabilitat a l'obra. Es decideix a fer l'obra de «mampostería» i pedra seca, reforçada amb estaqués i «salsichones», al necessitar l'obra pocs treballadors, doncs la part més important del treball la realitzen les bèsties reclutades voluntàriament o forçosament pel transport de materials, en virtut dels acords municipals de 1678 i 1680, segons els quals els camperols del pla de Girona, tenen l'obligació de transportar gratuïtament calç, palla i fusta necessaris per arreglar les muralles, si bé ja el 1734, es registren el primers pagaments a camperols «por carretear la runa y otras cosas», signe evident que l'economia gironina s'està recuperant.

Els «pedaços» proposats per la *mini-restauració* de Panón consistien en

- restaurar els dos arcs de fusta
- consolidar el cos de guàrdia i les baranes de pedra
- consolidar l'estructura del primer arc amb bigues de fullola i llates
- tapar set forats de les arcades de pedra
- anivellar el pis amb un pam de sorra, al no poder-se fer l'empedrat i
- empedrar la zona del cos de guàrdia i les clavegueres.

Lanús coordina el treball intensiu d'un ampli equip format pels Perits del pont, els trenta Mestres d'Obres del Gremi de paletes³³ de la ciutat, conjuntament amb jornalers-manobres, fadrins i aprenents, la majoria del Gremi de Fusters³⁴ i diversos traginers, serradors i carreters a part de nou juntes de carretes i juments, dels quals coneixem inclús els salaris, i les hores i els dies de treball. Panón pensa, però, amb desencís, que malgrat l'esforç col·lectiu tan intens

«no ser dable por medio alguno el poderse conseguir en tiempo el *fenezimiento de la fábrica* que se está disponiendo del restante de cal y canto de los Arcos».

Això fa que es treballi, segons el cronista «escondidamente con duplicados trabajos» del 25 d'octubre al 20 de novembre, inclús de nit, i que inclús s'arribin a pagar vuit sous a un capellà del Pont Major per oficiar missa els diumenges a la Capella del Pilar, perquè els treballadors no perdin temps ni tan sols els dies festius.

I malgrat el ritme frenètic, el treball es veu complicat per una petita inundació que s'emporta part de la fusta i tres escales, fet que no permet acabar tota l'obra programada si bé Panón intenta

«componer el puente de la mejor forma [...] reduciéndolo [...] à la *forma antigua*

que sembla l'estil de moda a la ciutat i és l'equivalent a un pont segur. Com faria amb qualsevol estructura de cartó pedra, ordena a un dels pintors de la ciutat,³⁵ presents al Cadastre de 1731, *Joan Martí*,³⁶ *Jaume Colomer*,³⁷ o *Antoni Ribas*,³⁸ pintar els poms de les baranes i les altres parts en relleu de color groc, per donar una imatge poc sòlida, però més bella, concorde i unitària amb la ciutat de cartó pedra, nascuda en honor de Carles de Borbó, gràcies a la imaginació i al poder creatiu dels gironins de 1731, digne precedent del Poble Espanyol de Montjuïc del 1929 o del poble de *Bienvenido Mister Marshall*, que hem analitzat en altres estudis.

Els materials d'aquesta obra d'urgència procedeixen: la fusta pels taulons, les tres escales i les bigues (entre elles una molt gran de 43 pams×2×3) dels boscos de Domeny, propietat de l'apotecari *Rafael Parra*;³⁹ 295 quarteres de calç i 10 sacs de guix de *Joan Tretzé* i de *Benet Garriga* jornaler-propietari d'un forn de calç al Pont Major; a part de 280 quarters de calç de *Miquel Pérez*,⁴⁰ esparter del carrer de Pedret per les «obres i reparos que diariamente se ofrecen hacer el común; 16 canes de fulla, 10 dotzenes de llates, 6 bigues, 102 cabirons, 80 simals i 104 cairats del serrador *Mauri*; 8 dotzenes de cabassos de l'esparter *Josep Salvador*,⁴¹ del Gremi d'Ollers: cordes d'espart, 18 cabassos i 10 peces de cordells per «pendre los nivells del terreno» dels esparters *Narcís Matas*⁴² i *Benet Huguet*,⁴³ 1931 claus (1.250 dinals, 400 de Manilla, 101 de tres diners, 100 dobles, 50 de nou diners, 30 de manilla) així com 16 arrobes de claus de 10 lliures i diverses eines com 11 puïoses, 1 maçalper, 1 atxada «per llaurar y asserrar tots los malls i martells que serviren per trencar pedra», dos mànecs de destràl, 1 curria i una lama, proporcionades per la societat formada pels ferrers-clavataires *Pau Bes* i *Joan Vis* ja esmentats juntament, a *Baldiri Ferraró*⁴⁴ i *Jau-me Roure*⁴⁵ del Gremi d'Alois, especialitzats en obres hidràuliques; a part de 9 juntes amb les quals traguers i carreters i nombrosos juments «porten rierencs, terra, sorra, etc» entre els quals sobresurt *Josep Costa* de Sant Gregori que transporta la mola del Molí del Mercadal.

Malgrat que el pont no s'assoleix reconstruir sinó només «apedaçar» per falta de temps, es convoca immediatament un Concurs públic per a la reconstrucció definitiva. S'hi presenten dos projectes: el primer d'*Agustí Soriano*,⁴⁶ mestre d'Obres de fortificació, expert en Obres hidràuliques, Paborde del Gremi de Paletes i membre d'una de les famílies amb més tradició dins de l'arquitectura ciutadana.

Propugna per estalviar, la utilització dels materials genuïns de la ciutat, en particular pedra de les Pedreres i de la tècnica menys costosa o sigui la de «mampostería» en les parts afectades i la pintura groga de les parts en relleu tot proveint a

apartar las aguas y quitar la tierra que embaraza el tomar la justa mérida»,

ja que un altra inundació havia acumulat diversos materials en els pilars del pont.

El projecte l'elabora Soriano amb la col·laboració dels Mestres d'Obres «más prácticos de esta ciudad», o sigui *Antoni Cisterna*,⁴⁷ *Josep Petit*,⁴⁸ i *Pere Garau*,⁴⁹ membres de les famílies de constructors més importants de la ciutat i preveu —amb un pressupost de 5.600 lliures, més 45 pel projecte—, executar la totalitat de l'obra en un any i alguns dies. Soriano s'adreça a aquests professionals, entre d'altres motius perquè són els autors d'un preprojecte de reconstrucció dels arcs del pont «en piedra picada», que si bé fou elaborat el setembre de 1731, fou desestimat a causa de la manca de temps per dur-lo a terme.

També, perquè part d'aquests artífexs, conjuntament amb els Mestres d'Obres *Francesc Puig*,⁵⁰ *Jaume Baró*, *Pere Bets*⁵¹ i al pare de Soriano, *Bartomeu*⁵² —el restaurador del Casal del Solterra el 1710—, són els responsables de l'execució, introduint-hi lleugeres modificacions del projecte de 1680, de *B. de Gavina* per la façana de la Catedral, l'obra d'on precisament el 1730, els fan fora els autors del segon projecte del Pont Major, l'arquitecte, escultor i heraldista vigatà *Pere Costa Cases*⁵³ i el Mestre d'Obres *Francesc Ferrer*,⁵⁴ que continuen les obres de decoració de la façana de la Seu, paralitzades el 1707, amb les estatuës de la Fe, l'Esperança i la Caritat i sobretot amb el vitrall de la O, esmicolat pel bombardeig de 1694, en col·laboració amb el pintor de vidrieres de Barcelona *Francesc Sala-drigas*,⁵⁵ a realitzar aquest últim en un any i mig, amb un pressupost de 1.400 lliures, degut a que

«l'art de la senefa del nou dissenyo [...] és ben intrincada y per posar-lo en obra segons art y pericia és considerable treball [ja] que se a de desperdicjar grossa quantitat de vidre de color al tallar dits vidres».

Els dos projectes pel Pont Major enfronten les forces vives de la ciutat, al representar ambdós dues mentalitats i dues Girones: la tradicional i la innovadora, però també la dels artesans i la de les classes privilegiades. Guanya el concurs el projecte de Soriano, ja que segons Panón i el Corregidor de la Ciutat el Comte de Bureta, Cavaller de Santiago, Mariscal de Camp dels Exèrcits i Comandant general de Girona i l'Empordà, és més respectuós amb l'arquitectura ciutadana i el paisatge urbà gironí i sobretot per

«reducir el puente en la forma antigua [...] ensanchándole [y sobre todo por fortificarlo con un] Baluarte por cada lado con sus baranas».

Però, també perquè en vista de la persistent carestia renuncia a eixamplar els arcs perquè això comportaria un cost suplementari de 10.000 lliures «y no se lograría el beneficio de la reedificación».

El projecte guanya el concurs, segons el jurat, malgrat que l'autor principal sigui «albañil y no arquitecto», no tenir el suport del Capítol de la Catedral, al ser la proposta «la más provechosa para la ciudad». I sobretot, per tenir el suport de «los Maestros más ancianos» i la pràctica totalitat del Gremi de Paletes, que unànimament demanen, però, una moderació del preu total i dels salaris.

Aquesta victòria aixeca un gran enrenou i nombrosos ressentiments, que ressorgiran quan els Soriano, de la mà d'un altre, Bartomeu, conjuntament els Clarà, tornaran a dirigir les obres de la Catedral i projectaran el campanar (1757-1764), gràcies als serveis prestats a la causa borbònica per *Francesc Soriano*, que dirigeix les obres projectades per Montagu

a la Universitat de Cervera, on resideix com a representant del Tresorer de Girona, i proporciona als seus familiars gironins nombrosos encàrrecs d'obres públiques, que executaran en col·laboració amb els enginyers de la plaça forta i que impulsaran *Narcís Soriano*, en solitari, a projectar el 1778, un ambiciós projecte de desviament de l'Onyar des de la Creueta a Santa Tecla i el Congost, per darrera de Montjuïc.

La polèmica del Pont Major, és, però tan gran que no és fins el 21 de març de 1732, en què el projecte de Soriano és aprovat per segona vegada oficialment, després d'haver estat examinades les reclamacions dels seus oponents. I torna a guanyar Soriano per ser, segons la Comissió

«el menos perjudicial para la plaza [...] debido a que sus ventanas, respiraderos y sumideros [... salen] a la campaña»,

cosa que no deixa d'ésser una raó força excèntrica, però, sobretot, per haver ofert l'autor «una explicación más clara de su ydea» amb l'ajuda d'una planimetria a color de les diferents parts a restaurar, que aquí reproduïm, cosa a la qual es negà rotundament Pere Costa, potser perquè aquest és el primer i únic projecte civil, un camp molt allunyat dels seus interessos.

La societat *Josep Petit i Companyia*, que el 1732, estava formada pels Mestres d'Obres *Manel Petit*,⁵⁶ *Honorat Frexas*,⁵⁷ *Salvador Felip*,⁵⁸ *Manel Lliura*,⁵⁹ *Antoni Font*,⁶⁰ *Esteve Ferrer* i *Esteve Canonge*⁶¹ i els fusters-entalladors *Joan Cussanes*⁶² i *Jaume Pons*,⁶³ o sigui, per gran part de les famílies dels projectistes, s'adjudica el 4 d'octubre del 1732, el contracte de les obres del Pont Major, al oferir-se a fer l'obra per 4.895 lliures, un pressupost més baix del previst, essent desestimada la proposició d'una altra societat, la *Vilar i Companyia*, que oferia de fer-la amb un pressupost sis vegades més econòmic. La societat estava formada per l'escultor-entallador *Marià Barnoya*,⁶⁴ del Gremi de Fusters, d'una important dinastia d'escultors i arquitectes, que personalment prova sort per primera vegada en el món de la construcció, conjuntament amb als Mestres d'Obres *Joan Vilar*⁶⁵ i *Isidre Gutierrez*⁶⁶ i el fuster *Jaume Diví*⁶⁷ de la societat «Sau i Diví» especialitzada en la construcció de dics als rius de la ciutat, i de la qual s'erigeixen en fiadors els també Mestres d'Obres *Bernat Oms*,⁶⁸ *Esteve Ferrer*, membres de l'altra societat i *Francesc Joals*.⁶⁹

Elecció de la societat «Josep Petit i Companyia» és deguda, sens dubte, a la seva reconeguda professionalitat, que fa que també el 1732, obtingui el contracte per a la reparació del Galligans, complementada el 1736, amb la construcció d'una escala per poder baixar a obrir la reixa en cas d'inundació. Guanya per compensar-los d'alguna manera, de les nombroses despeses fetes durant l'elaboració del projecte i perquè la «Vilar i Companyia» havia presentat la sol·licitud tard, malgrat oferir un pressupost més baix i l'experiència en les obres públiques d'un dels seus membres, el fuster Jaume Diví.

L'obra del polèmic Pont Major fou tan lenta que entorpi les comunicacions durant molts anys entre Barcelona i la frontera francesa, fins al punt que l'empedrat no pogué col·locar-se fins 1738 i la barana definitiva fou acabada tot just el 1763, després d'un altre aiguat, ralentint en certa mesura la vocació decididament industrial dels barris de Pedret i del Pont Major, aconseguint però de fer reaccionar la ciutat del seu somni-letarg de «bella addormentata», gràcies a l'ajuda que representa l'ésser exemptada de quintes el 1732, per haver acollit tant dignament el Príncep Carles.

Notes

- ¹ Els Gremis protagonistes són els d'argenteres, sastres, calceters i paraires, sabaters i ataconadors, hortelans, sombreroers, revenedors, mercaders de llençols, hostalers i taverners, terrissers, ollers, rajolers, cistellers, flequers, forners, fideuers, corders, guanteres, assaonadors, basters i flassaders, teixidors «xalmeros», mestres d'obres i paletes, fusters, escultors, boters, carreters, torners, cadiraires, alois, claveters, ferrers i serrallers, cirurgians, apotecaris, confiters i botoners.
- ² (1682- ?) Mestre sastre de 49 anys, bedell de la Catedral i del Gremi, domiciliat a la casa de Joan Batlle al carrer de Ciutadans, conjuntament amb la seva muller, Anna, de 34 anys, els seus fills Anton, Josep i Francesc de 7, 3 i 1, la cunyada Mariàngela de 15 i el fadrí Joan Amich que treballa al taller. A la Catedral té l'obligació de muntar l'empalissada de l'Altar Major, portar la maça el Beat, i la Creu a les processons, treure les cobertes del domàs de l'Aula capitular, posar les imatges i les relíquies a l'armari, mudar els palis, fer escombrar les vidrieres, les voltes i les parets i sobretot fer els vestits d'hivern i d'estiu dels escolans amb roba de les botigues de *Francesc Bosch*, *Josep Delàs* i de la «*Sellas i Buscà*», amb l'ajuda dels brodadors *Pau Andreu* i *Llucià Parareda*. El 1731, adoba a la Catedral diversos paraments, els vestits dels escolans, els Dossers de l'Altar major i de la Sacristia, les tovalles i les cortines de l'Altar major i de la Porta dels apòstols, el tàlem, el pendó del Sacrament i la *mulassa*.
- ³ Del gremi de sastres, present al cadastre de 1731 com a propietari d'una casa al carrer Nou, on s'allotja un granader el 1732. Actua, tant el 1710 com el 1731, com a pregoner i mestre de cerimònies dels gegants.
- ⁴ Identificable amb el Mestre de dansa *Jaume*, domiciliat a una casa propietat de la vídua Teresa Merxé, al carrer de Mercaders, en part destinada a Residència d'oficials de la caserna de la Torre Gironella.
- ⁵ Al taller de l'ajuntament, l'escultor *Marià Barnoya* «adoba lo gegant i la gegantessa», un perruquer (*Esteve Ferrer* o *Jaume Carretó*) arregla les celles del primer i la perruca de la segona, mentre el passamaner-cordoner *Llucià Parareda* i el mercader *Agustí Gibert* proporcionen rams pels gegants, de color blau, negre i groc, acomodats per *Llucià Vallmil*, així com una creu, un collaret, uns maneguins i un ventall per a la gegantessa.
- ⁶ Anomenat enginyer el 9 de maig de 1721, actua a Cardona, Barcelona (1730), i a Girona (1731-33). Com a Tinent Coronel passa a Mallorca (1736) Cartagena, Escombreras i Ceuta (1745) d'on, traslladada a València (1747-65), intervé també a Alacant (1749) i novament a Ceuta (1755-61). Un *Ramon Panón*, cadet d'artilleria el 1746 apareix actiu a Ceuta (1751), Extremadura i la frontera de Portugal (1762-65), València (1770), Orà (1772) i Acapulco (1776-81), des d'on torna a Espanya el 1781.
- ⁷ Capità d'enginyers el 1711, enginyer segon el 1713, actua a la península, al nord d'Àfrica (1722), Flix (1727), Barcelona, Tortosa (1728) i Girona (1728-37). Projecta, el 1729, l'església de Sant Sebastià de Barcelona i, el 1730, l'arsenal de la Ciutadella, moment en el qual és nomenat Enginyer Director en Cap de Barcelona, encarregat de les obres del Principat. Nomenat «Cuartel-maestre» del Duc de Montemar a Itàlia (1765), escriu un inèdit «*Plan para el establecimiento de cuatro Academias, que de sus discípulos haya Ingenieros en los Regimientos y que ayuden a los Ingenieros, pasando después al cuerpo según sus grados*».
- ⁸ Enginyer actiu a la plaça d'Hostalric el 1731. Acabà el *cos de guàrdia de la porta de Girona*, projectat el 1729 pel baró de Tamm i continuat per Geronimo Amici, que encara estava en actiu el 1775.
- ⁹ Enginyer extraordinari actiu a Roses el 1731, on acaba el *cos de guàrdia dels oficials*, projectat per l'enginyer Nicolau d'Arcourt el 1729 a la *porta de mar*, on sembla col·laborar amb Manuel de Santisteban (1732-33) i Francesc Brilli (1732-36). Nomenat enginyer ordinari de Catalunya (1736-41), treballa a Ceuta el 1750.
- ¹⁰ Enginyer extraordinari nascut a Roma, present a Sicília (1720), Badalona (1728), Hostalric i les Medes (1730). Com a Tinent Coronel d'enginyers està present a Andalusia i Badajoz (1736), Niebla i Ayamonte (1739) i com a enginyer director (1740) projecta 19 casernes de cavalleria a la frontera de Portugal. Torna a Barcelona, des de Gènova, on fou presoner dels austríacs (1746) i és destinat successivament a Màlaga, Ceuta (1752), Puerto Real (1733), mentre el 1765 és nomenat «Cuartel-maestre» interí del Conte de Gages a Itàlia, conjuntament amb Jaume Sicre, per malaltia de Juan de la Ferrière.
- ¹¹ Enginyer que projecta el 1730 els *Planos, perfiles y elevación de la carretera de Francia en las inmediaciones de la playa de Gerona* (1730), nomenat el 1762 enginyer extraordinari. Actiu a la Corunya (1766), Baiona i Pontevedra (1781), Tuy (1783), Marín (1785), València (1789-91). Torna a Catalunya i concretament a *Figueres* (1789-91), on reconstruirà el cos de guàrdia de la porta de Girona, les fortificacions, el camí cobert de la plaça de Sant Ferran i el carrer Nou i a Girona (1790-91), on projectà les casernes d'Alemanys, Mercaders, moment en el qual és destinat a Granada i Melilla, com a enginyer en cap.
- ¹² Celler-perruquer, segons el cadastre de 1731, que rep el mateix any 11 lliures de gratificació per col·laborar amb Panón i els Regidors Obrers en l'inventari de les cases que necessiten restauració, les obres del Pont Major, Pedret i del Passeig d'arbres de la Creu Bonica, al Portal d'en Vila. També, per arrendar cases, casernes i estables per a les cavalleries i cavalls de la comitiva del Príncep i per col·laborar en la decoració de l'ajuntament. És amb els Mestres d'Obres A. Soriano i J. Petit i el fuster J. Rovira, el reconstructor de la

ciutat, després dels aiguats de 1732 i un dels defensors del manteniment dels molins per evitar la ruïna del Baluard de Santa Maria, el camí reial i el raval de Pedret. També del *Martinete* «para tirar alambre» de Santa Eugènia, descrit per Zamora també com un

«*molino tornall*, porque sirve tambien para moler moviendo el agua de la acequia la muela [donde] trabajan algunos instrumentos de corte, lo que indica el establecimiento de quincallería de esta ciudad».

Sobrestant de les obres projectades per millorar el curs dels rius ciutadans, col·labora el 1741 amb l'enginyer Josep Fabrè, els arquitectes J. Martí i J. Arnaudies i el Mestre d'Obres A. Soriano, en especial com a pagador de les obres del dic de l'Onyar i de la paret de la boca del Galligans.

- 13 Regidor de l'ajuntament i mercader de Girona, propietari de terres, camps, censals, una botiga on treballa el seu germà Agustí, el fadrí Jaume Gelpí i l'aprenent Anton Planas i dues cases al carrer Albareda, una derruïda i l'altra habitada per A. Carbonell, destinada en part a residència d'oficials de la caserna del Mercadal, motiu pel qual redacta un Memorial el 1732 per queixar-se. El 1731 rep 88 lliures 17 sous i 6 diners per la «tela viada» comprada a la seva botiga per cobrir el pont de l'Onyar i els ponts del carrer de Ciutadans i per fer les cortines i pels dossers de les tapisseries del Casal dels Solterra.
- 14 Comprades a la botiga del sucrer Joan Vinyes, rep 17 lliures de xocolata per haver escrit la «Crònica de les festes».
- 15 Mestre de Cases del Gremi de Paletes, d'una important dinastia de constructors, formada el 1731 per Simeó, Francesc i Josep, fill del també Mestre d'obres Narcís Ferrer, propietari de dues cases i un taller, on treballa el seu fill Francesc i el fadrí Narcís Ferrer, domiciliat al carrer de Pedret, a la casa amb hort número 1.091 i arrendatari de la casa amb hort al 1.063 del mateix carrer. El 1741, forma societat amb el fuster J. Diví i els Mestres d'Obres N. Grau i S. Felip per fer les obres hidràuliques projectades per l'enginyer Fabrè en col·laboració amb els arquitectes Martí i Arnaudies.
- 16 Tinent i enginyer ordinari (1718) i enginyer segon que projecta el canal d'Urgell (1727). Actiu a Barcelona (1731), Cardona (1733) i enginyer en cap a Girona (1734-37) amb l'ajuda de J. Fabrè a Roses i Hostalric (1735). Passa a Barcelona (1737), Mallorca (1738) i Eivissa (1739), des d'on es trasllada a València (1745-62) i a Xile (1768-70).
- 17 Porter de l'ajuntament, del Gremi de sabaters i ataconadors, casat amb Mònica Salamó, propietari d'un matxo, un taller on treballa el seu fill Jaume, fadrí llibreter, subministrador de llibres, quaderns i papers a l'ajuntament, i dues cases a la Ferreria Vella, una de les quals habitada per J. Martín és destinada a residència d'oficials de la Torre Gironella. Recompensat el 1731, amb 48 lliures i 6 sous per haver adornat l'ajuntament conjuntament amb el sastre Miquel Artigas, haver procurat les rodes, carretons, coets voladors «y altres coses de foch» i per «llevar pliegos y órdenes por no haver esquadron de Cavallería, de día y de noche».
- 18 Especifica en els comptes que ha treballat inclús de nit conjuntament amb el seu fill i diversos treballadors (que el 1710 eren Pere Camps, Pere Presas Busquets, Rafael Galseran i Antoni Mota) i que ha fabricat els focs amb «pólvora, carbó, paper, oli de ginebró, requintat, ayguardent, pega, sabó, sofre, canyes, cercles y demés ingredients», conjuntament amb la corda per tirar correus fabricada al *convent del Carme* i el fil d'empalomar, trons i corda aportats pel corder *Josep Llaurador*, per un valor total de 92 lliures 8 sous i 1 diner.
- 19 «Aromatarius», cerer, del gremi de confiters i adroguers, fill de Jaume Forest, responsable de les lluminàries de 1710; propietari de censals, una casa i una botiga on treballa el fadrí Francesc Reig, que el 1731 atorga testament davant del notari F. Lagrifa i proveeix de cera el Casal dels Solterra, la casa Colomer i l'Ajuntament per les lluminàries extraordinàries.
- 20 La capella de música de la Seu gironina, dirigida per *Thomàs Milans* estava formada per *Joan Bosc*, *Miquel Brunet*, organista i cantor de la Passió, *Gabriel Camps*, *Miquel Costa*, *Romualdo Estany*, *Anton Guardia*, *Josep Raig*, *Benet Riguals*, *Mariano Sol* i els llicenciats-seminaristes *Carles Mestres* i *Josep Rovira*. Per la visita de Carles de Borbó la capella incorpora dos nous membres, el mestre de capella, expert en arxilaud i violí *Josep Anglada* i el mestre de cant *Josep Palahí*, nomenat cantor de l'evangeli. A més es refan els vestits dels músics, mentre el fuster *Joan Rovira* adoba el faristol, els llibres de solfa i les manxes de l'orgue portàtil del claustre i l'argenter *Joan Mallol* refà els canelobres. Es tornen a copiar també velles composicions presents a l'arxiu de la Seu i el fuster *Josep Boris* i el clavataire *Hilari Morell* projecten el cadafal per a la capella de música. Desapareixen, però, dels comptes, les despeses pels missatgers, el viatge i la fonda dels músics, amb l'excepció de les Cobles d'Olot que s'allotgen a la fonda de *Joan Rigau* i també els dos violins (Julia Domingo i Isidre Vert) que en tot moment gratifiquen l'oïda de l'Arxiduc, el 1710.
- 21 Aporta també 215 quarteres de calç per restaurar diversos casals, l'ajuntament, les casernes i els estables, pels que cobra 17 lliures, 18 sous i 4 diners, més 28 lliures, 16 sous i 8 diners per la calç i el guix aportats a les obres de Pedret i el Pont Major.
- 22 Rep 2 lliures, 16 sous i 8 diners, doncs la feixina era a 8 diners.

- ²³ Traginer domiciliat al carrer de Bellmirall, que el 1731 rep 12 lliures, 15 sous i 3 diners, pels materials transportats al Pont Major, 7 lliures i 17 sous «per transport de calç, rejas, ladrillos y runa» i 1 lliura i 1 sou per portar a Bàscara 12 parelles de colomins per a la cacera de l'Infant. El 1732 forma societat amb el mestre d'obres H. Frexas, el fuster J. Cussanes, el manyà P. Bes i el sastre S. Bosch, per la reconstrucció de les cases ermes pels soldats.
- ²⁴ Serrador, propietari d'una casa i un taller, on treballa amb el seu gendre Ramon Saladriga, que el 1731 rep 197 lliures i 8 sous pels materials, aportats a les obres del Pont Major i 155 sous i 12 diners, pels utilitzats al pont de l'Areny i als del carrer de Ciutadans, tal com havia fet el 1710 «per trobar-se la majoria malmesa, trosejada i en part perduda».
- ²⁵ Clavataire i ferrer de tall, del gremi d'alois, propietari d'un taller on treballa el fadrí Francesc Ponsi, domiciliat a una casa del carrer de les Ballesteries, propietat de B. Roda, part de la qual és transformada en allotjament d'oficials de la caserna de Sant Pere. El 1731 forma societat amb els també ferrers Pau Bes, Baldiri Ferraró i Jaume Roure, per a subministrar claus per les obres per un valor de 62 lliures, 20 sous i 7 diners. Segons el cadastre de 1731, Salvador Vis treballa com a fadrí amb el courer Agustí Corominas.
- ²⁶ Manyà, propietari de dues cases i un taller, on treballen els fadrins Marià Estany i Ramon Baudili, que el 1731 rep 37 lliures i 11 sous pels ferros forjats proporcionats al Casal del Solterra i 80 lliures 29 sous i 8 diners pels materials aportats al Pont Major conjuntament als també ferrers Vis, Ferraró i Roure. El 1732 projecta conjuntament amb N. Budó la reixa del Galligants i conjuntament amb al Mestre d'obres H. Frexas, el fuster J. Cussanes, el traginer N. Rovirola i el sastre S. Bosch, la reconstrucció de les cases ermes de la tropa. Projecta, també, els «calderones» després de les inundacions de 1732, formant societat amb els mestres d'obres H. Frexas, J. Cunill, J. Gener, J. Esparraguera, J. Costa i els fusters J. Cussanes, J. Febrer i J. Orti.
- ²⁷ Actiu encara el 1731-32, però que no forma part del gremi de paletes o que no participa a la reunió de 1732.
- ²⁸ Tinent i enginyer ordinari (1715), actiu a Pamplona i Fuenterrabía (1720), València (1725) i a Girona des de 1729, moment en el qual projecta la regulació del Ter, mentre el seu ajudant el baró de Tamm analitza el *Curso del Ter hasta la montaña para remediar devoluciones del río* (1728-29). Projecta també el *cos de guàrdia d'oficials a la porta de mar a la Ciudadella de Roses*, (obra de l'enginyer de Pàdua Luigi Pizano (1543)). Actiu successivament a la Seu d'Urgell (1731), és nomenat el 1733, capità d'enginyers.
- ²⁹ Com són els de Cassà de la Selva, Llagostera, Vilobí d'Onyar, Riudellots de la Selva, Aiguaviva, Santa Coloma de Farners, Brunyola, Fornells de la Selva, Quart, Montcal, Taià, Montbó, Sant Martivell, Bordils, Celrà, Julià, Sant Martí, Mollet i Flassà del **Gironès** i Riudellots de la Creu, Palol de Revardit, Camós, Cornellà de Terri, Banyoles, Les Ansies, Santa Llogaia, Sant Andreu de Rabós i Sant Julià de Ramis de l'**Empordà**.
- ³⁰ Enginyer actiu el 1718 a Messina on fou fet presoner, nomenat tinent coronel (1720), actiu a Barcelona i Girona (1731-33), a l'última de les quals projecta la reconstrucció de la caserna de Santa Clara. Actiu a Tortosa (1733), és nomenat el 1737 enginyer en cap dels exèrcits i places de S.M., director del Principat de Catalunya, d'on s'absenta el 1742-43 per passar a l'exèrcit de Savoia. A Girona projecta la reconstrucció del castell de Montjuïc (1737), el fort de caputxins (1738), les casernes de la Gironella, Alemanys, Estudi i Sant Domènec (1739) i la resclosa dels molins (1740). A la província, projecta la reforma del port de Palamós (1737-38), del castell d'Hostalric (1740), la urbanització de Roses (1740-41) i la illa sobre el Manol, a Figueres (1750) pel lliurament de la Infanta Maria Antònia Fernanda de Borbó. Actiu també a Cardona (1738), Tortosa, Montgat, Salou i Tarragona (1739), Lleida (1739-48), Màlaga (1744), Flix, La Ràpita, els Alfacs (1748), Barcelona i Amposta (1740) i com a Brigadier d'enginyers apareix treballant a Cervera (1751), la Seu d'Urgell (1752), el Ferrol (1752-55), Camariñas (1753), Corcubión (1753-54), la Corunya (1755), Osca (1757) i Guadalajara.
- ³¹ Mestre fuster i examinador del gremi, present al cadastre de 1731, domiciliat al carrer de Calderers a una casa, propietat del prevere Francesc Saló, destinada en part a residència d'oficials de la caserna de Sant Pere, favorable el 1732 al manteniment dels arbres i dels molins per a la conservació dels rius conjuntament amb els mestres d'obres A. Soriano i M. Petit, el fuster J. Maseras i els resclosers F. Vetllori i A. Ros. Parent del fuster de l'obra de la Seu Joan Rovira, i restaurador de les Cases Prats del Mercadal (1715), Dalmau i Nadal de la Rambla (1730), conjuntament amb el Mestre d'Obres Felip Salvador.
- ³² Mestre de cases domiciliat al número 1.081 del carrer de Pedret i propietari de la casa enrunada i de l'hort situat al 1.092 del mateix carrer, però que treballa encara amb el seu pare Antoni al número 1.074 de Pedret conjuntament amb els fadrins Joan Rutlla, Pere i Baptista Mitjavila. Projecta amb el mestre d'obres F. Ferrer la reforma de la casa del prevere Joan Soler a les Caputxines (1731) i conjuntament amb l'arquitecte Pere Costa i el mestre d'obres B. Contilló la reforma de la capella de Sant Pere i Sant Pau de la Seu (1731), de la que refà, en solitari, els pedestals de pedra del retaule. Mestre de fortificacions, autor del cos de guàrdia situat entre el fort de caputxins i el calvari (1756) i del convents de caputxins (1762) i agustins (1763), en un moment en el que sembla decantar-se per l'arquitectura religiosa.

- ³³ A la junta del gremi de paletes de 27, de juliol de 1732 hi participen: A. Soriano, P. Alemany, A. Corominas, F. Collell, S. Felip, M. de Manjarandagui, T. Regi, F. Joals, S. Geli, P. Bosch, N. Ginol, M. Riura, F. Serra, N. Buxaron, S. Ferrer, P. Collell, J. Serra, A. Font, J. Petit menor, E. Ferrer, M. Frexas, I. Gutierrez, P. Ribas, M. Labio, J. Bassets, H. Frexas, P. Lliura, S. Isern, J. Ferrer, M. Lliura. D'acord amb el cadastre de 1731, a la ciutat hi treballen també els mestres de cases següents: B. i P. Alsina, E. Canonge, F. Cisterna, B. Contilló, P. Coquet, F. Ferrer, P. Garau, D. Gibert, M. Güell, B. i P. Homs, J. Martí, M. Mir, M. Petit, J. Pla, F. Planas, N. Pujol, N. Sinol, P. Vinyals i J. Vivas.
- ³⁴ A la junta del gremi de fusters de 1732, hi participen: J. Andora, M. Barnoya, B. Bernada, J. Boris, J. Cussanes, F. Dalmau, J. Darnis, J. Delaygua, G. Margarit, J. Papell, M. Ribas, J. Rovira, M. Ros, F. Serra, J. Serrano, A. Torrent, J. Vert i A. Viladevall. D'acord amb el cadastre de 1731, a la ciutat hi trepallen també els fusters següents: P. Albrador, E. Amat, J. Boris, N. i A. Campllonch, M. Carreras, A. i F. Casabosch, S. Casals, N. Coll, J. Cortada, J. Diví, R. Garronet, M. Illa, J. Mont, J. Pons, J. Raddressa, J. Rexach també guarda de la Seu, S. Rocha, J. Torras, J. Trias, P. Vergés i J. Vinyals.
- ³⁵ El pintor reb pel Pont Major 1 lliura i 16 sous i 36 lliures i 18 sous per pintar les portes i els bancs de la sala consistorial «d'olindri, blanquet, vert i demés colors, aiguacuit i manufactura».
- ³⁶ Parent, segurament, dels Mestres de cases *Llorenç* i *Joan Martí*, propietaris de la casa de tres habitacions al número 212 del carrer de les Ballesteries, llogada al sabater Tomàs Sala i de l'arquitecte *Josep Martí* col·laborador el 1741, de l'enginyer Fabrè.
- ³⁷ Fill del matalasser del barri del Mercadal Baldiri Colomer, que el 1731 rep 19 lliures i 6 sous per «rentar i escaldar 8 quintals de llana nova [...] fer i refer 35 matalassos i 24 coixins i travassers pel Casal dels Solterra», potser parent del caramelita Josep Colomer que pinta i daura cinc aranyes del mateix Palau per 40 lliures i 12 sous i d'Isabel Colomer vídua i «cordera» segons el cadastre de 1731.
- ³⁸ Fill del també pintor i pesador del carbó *Jacint Ribas*, domiciliat a les Voltes dels esparters i concretament a la casa número 782 de l'ajuntament.
- ³⁹ «Pharmacopula» del gremi d'apotecaris, propietari de censals, de dues cases, una erma al carrer de Canaders que en part s'utilitza com a residència d'oficials de la caserna del Mercadal i d'una botiga on treballa Bonifaci Dorca. Actua sovint també com a procurador i apareix domiciliat a la Cort Reial, casal en el qual s'allotja la tapisseria i la «furieta» de Felip V i Maria Lluïsa Gabriela de Savoia el 1701 i part del sèquit de l'Arxiduc. Per fusta dels seus boscos a Domeny rep el 1731, 16 lliures i 16 sous.
- ⁴⁰ Esparter de Pedret, del gremi d'ollers i terrissers, propietari d'una casa i un forn de calç, parent del també esparter Josep Pérez i fill de Francesc Pérez, que el 1710 proporciona calç per

«adobar lo Pont Major, el camí de Pedret [...] i per] altres obres i la Casa de Sarriera».

Col·laborador de l'Obra de la Seu i del mestre d'obres B. Contilló en la restauració del retaule de Sant Pere i Sant Pau (1731-32), amb l'aportació de 12 quarteres de calç. Pels materials aportats per les obres del Pont Major rep 25 lliures i 13 sous.

- ⁴¹ Esparter del gremi d'ollers i terrissers, segurament emparentat amb Rafael Salvador, que Jaume Salvador es-tora el 1731, el Casal dels Solterra per 80 lliures i 4 sous i rep 9 lliures i 12 sous pels materials aportats a les obres del carrer de Pedret.
- ⁴² Esparter del Pont Major present al cadastre de 1731, conjuntament amb Joan Matas, que forma societat amb Benet Huguet per fabricar cordes d'esparg i cabassos per les obres del Pont Major per 12 lliures.
- ⁴³ Esparter present al cadastre de 1731, que forma societat amb Narcís Matas per fabricar cordes i cabassos per a les obres del Pont Major per 12 lliures, parent del calderer Pau Huguet, propietari d'una casa.
- ⁴⁴ Clavetaire que el 1731, forma societat amb els també ferrers P. Bes, J. Vis i B. Ferraró per proporcionar claus i eines per les obres del Pont Major per valor de 48 lliures i 17 sous.
- ⁴⁵ Clavetaire, propietari d'una mula, una casa i un taller on treballa amb el seu fill Joan, que el 1731, forma societat amb els també ferrers P. Bes, J. Vis i B. Ferraró per proporcionar claus i eines per valor de 48 lliures i 17 sous.
- ⁴⁶ Mestre de cases i paborde del gremi de paletes, fill de Bartomeu Soriano també mestre de cases, domiciliat a la casa número 41 del barri del Mercadal sobre l'Onyar i propietari d'una casa-taller al carrer de la Barca, on treballava amb els fadrins Pere Lliura i Pere Bosch, destinada en part a residència d'oficials de la caserna de Sant Pere. Reconstrueix la ciutat i els molins conjuntament amb F. Lanús i J. Petit després de les inundacions de 1732 i projecta la reforma del Carme Descalç i dels casals i jardins del carrer de Ciutadans (1735) i l'ampliació i remodelació de l'hospital (1739). Com a mestre de fortificacions del ram de guerra projecta conjuntament amb l'enginyer Josep Fabrè i els arquitectes Josep Martí i Josep Arnaudies el 1741-43, un pla d'ampli respir, que comprenia la rectificació del Ter sota del castell de Montjuïc per donar més extensió a la presa, millorar la canalització del Ter, reforçant la paret de la Roca Foradada i el dic de Bourneville (*Plano*

- nuevo que consiste en dar mayor albeo al río Ter*) i es mostra favorable al manteniment dels arbres i dels molins com a protecció dels rius conjuntament amb el Quarter-mestre F. Lanús, el mestre d'obres E. Petit, els fusters J. Rovira i J. Maseras i els resclosers F. Vellori i A. Ros.
- ⁴⁷ Mestre de cases nomenat Menor del gremi de paletes, propietari d'una casa amb hortet, situada al número 1.074 del carrer de Pedret i d'un taller on treballen el seu fill Josep i els fadrins Joan Rutlla, Pere i Baptista Mitjavila. Parent de la vídua Francesca Cisterna, propietària de dues cases, una de les quals arrendada a Pere Puig.
- ⁴⁸ Mestre de cases del gremi de paletes, domiciliat a Pedret al número 1.083, en una casa d'una habitació i un erm, que treballa amb el seu fill. Després de les inundacions del 1732, projecta conjuntament amb A. Soriano i F. Lanús la reconstrucció del Galligants, les portes d'en Vila i de l'Areny, les cases de l'aduana i de l'estudi dels nens i els Molins.
- ⁵⁰ Mestre de cases, domiciliat al carrer Portal de la Barca 647 en una casa de set habitacions, propietari de dues cases, un forn i una pedrera al número 1.097 del carrer de Pedret i al 576 de Sant Narcís, de quatre al carrer Albareda i de censals, que projecta conjuntament amb els mestres de cases S. Ferrer, M. Feixas i J. Morató l'església de Sant Lluç (1724-29) i que el 1731, forma una societat amb el mestre d'obres H. Frexas i la societat de fusters «Sau i Diví» per fer obres al Casal dels Solterra per 68 lliures i 2 sous. *Narcís Garau*, mestre de cases del gremi de paletes, estava domiciliat al carrer Nou, en una casa propietat de Margarida Font, destinada en part a residència d'oficials de la caserna del Mercadal. El 1731, fa obres a les cases ermes i casernes per valor de 53 lliures, 6 sous i 6 diners i el 1741, forma societat amb els mestres d'obres S. Felip i E. Ferrer i el fuster J. Divi, per portar a terme les obres projectades per l'enginyer Josep Fabrè. En solitari, projecta l'ampliació del convent de franciscans (1739).
- ⁵⁰ Parent del mestre de cases *Josep Puig*, domiciliat a la casa de sis habitacions situada el número 557 del carrer Bellaire.
- ⁵¹ Els hereus del mestre de cases *Pere Bets*, són els propietaris d'una casa de cinc habitacions al número 539 del carrer del Llop, llogada al prevere Miquel Foraster.
- ⁵² Mestre de cases domiciliat al número 646 del Portal de la Barca de cinc habitacions, que el 1710 rep 18 lliures, 12 sous, per 33 jornals, nou sacs de guix, sorra i rajols per restaurar el Casal dels Solterra durant la visita de l'Arxiduc.
- ⁵³ (Vic, 1693 - Berga, 1761), fill de Pau Costa, influenciat per C. Rudolf i F. Galli Bibiena, autor de retaules per Sant Ramon del Portell, Sant Clara, Vic i Sant Bartomeu, de les agustines de Perelada (1726). Executà l'urna de Sant Bernat Calbó de Vic (1726), realitzada per l'argenter Joan Matons, la capella del Roser del convent de la Sant Caterina de Barcelona, el grup de la Caritat de la façana de l'hospital de Santa Creu de Barcelona, la Pietat de Tàrragona, la imatge de la façana de Sant Miquel del Port de Barcelona (1754) i acabà el 1757 el retaule major de Berga, on possiblement treballà també pels franciscans. Com a arquitecte, a part de les obres de la Catedral de Girona, on modificà la façana i el rosetó amb les estatuës de la Fe, Esperança i Caritat i el vitrall de la O (1730-31), projectat conjuntament amb el pintor de vidrieres Francesc Saladrigas, fou refer amb la col·laboració del mestre d'obres B. Contilló l'altar de Sant Pere i Sant Pau, en el mateix període en el que perd un litigi amb els obrers de Palafrugell (1730-31), prova evident que a l'esmentada població hi projectava quelcom. Projecta també la façana del nou convent de Sant Agustí de Barcelona (1735) i el túmul dels Funerals de Felip V a Cervera (1746). Acadèmic de Sant Ferran (1754), escrigué un nobiliari català il·lustrat (1750).
- ⁵⁴ Mestre de cases d'una coneguda família de paletes, que el 1731, treballa encara amb el seu pare Esteve i el fadrí Narcís Ferrer, domiciliat en una casa-taller amb hort al número 1.091 al carrer de Pedret, on treballen el seu fill Francesc i el gendre Francesc com aprenents. Forma societat amb el seu veí Josep Cisterna el 1731, per fer obres a la Casa Soler de les Caputxines i el 1732, amb els mestres d'obres H. Frexas, S. Felip, M. Lliura, A. Font, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparraguera, J. Costa i E. Canonge i els fusters J. Cussanes, J. Pons, J. Ferrers i J. Ortí per fer obres al Galligants, a les obres de l'Areny i d'en Vila, a la duana i a l'escola de nens i per fabricar «calderones» després de les inundacions de 1732.
- ⁵⁵ Pintor de vidrieres a Barcelona, que projecta la «ferramenta i el dibuix del vitrall de la O». Segons les ulteriors indicacions de Costa «tota la Taula ab l'Arquitectura en perspectiva y lo Trono y Cadira de Nostra Senyora» de la segona versió.
- ⁵⁶ Mestre d'obres present al Cadastre de 1731, favorable al manteniment dels arbres i dels molins per a la conservació dels rius conjuntament amb Lanús, Soriano, Rovira, Maseras, Vellori i Ros i un dels reconstructors de la ciutat el 1732, moment en el qual, conjuntament amb els mestres d'obres H. Frexas, S. Felip, M. Lliura, A. Font, F. Ferrer i E. Canonge i els fusters J. Cussanes i J. Pons projecta la restauració de les reixes i murs del Galligants, de les portes d'en Vila i de l'Areny la duana, l'escola de la porta de l'Areny i dels «calderones», com a membre de la societat «Josep Petit i Companyia».

- ⁵⁷ Mestre confrare del gremi de paletes, domiciliat a la casa de tres habitacions de la Davallada de Sant Domènec 855, pròpia del Col·legi de Sant Martí, on treballa conjuntament amb el seu fill Jeroni aprenent, que el 1731, forma una societat amb el mestre d'obres P. Garau i la societat de fusters «Sau i Diví» per fer obres al Casal dels Solterra per 68 lliures i 2 sous. Forma el 1732, societat amb el fuster J. Cussanes, el traginer N. Rovirola, el manya P. Bes i S. Bosch per fer obres a les cases ermes i casernes dels soldats i una altra amb els mestres d'obres F. Ferrer, S. Felip, M. Lliura, A. Font, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera, J. Costa i E. Canonge i els fusters J. Pons, J. Cussanes, J. Ferrers i J. Ortí per fer-les al Galligants, a les portes de l'Areny i d'en Vila, la duana, l'escola de nens, a part de la fabricació de «calderones» després de les inundacions de 1732. *Miquel Frexas*, mestre d'obres i propietari d'una casa de dues habitacions al número 295 del carrer Bonaire, on treballa amb tres aprenents Francesc Cavaller, Francesc i Pere, projecta el 1724-29, l'església de Sant Lluç conjuntament amb els mestres d'obres P. Garau, S. Ferrer i J. Morató.
- ⁵⁸ Mestre de cases del gremi de paletes, propietari d'un taller, on treballa el seu fill Joan i l'aprenent Joan Bertris, que el 1732, forma societat amb els mestres de cases H. Frexas, F. Ferrer, M. Lliura, M. Petit, A. Font, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera, J. Costa i E. Canonge i amb els fusters J. Cussanes, J. Pons, J. Ferrer i J. Orti per fer obres al Galligants, a les portes de l'Areny i d'en Vila, a la duana, l'escola de nens i per la construcció de «calderones» després de les inundacions. El 1741, forma societat amb els mestres d'obres E. Ferrer i N. Grau i el fuster J. Diví per executar les obres dels rius projectades per J. Fabrè.
- ⁵⁹ Mestre de cases, parent de *Pere Lliura* del gremi de paletes i col·laborador de Soriano, que el 1732, forma societat amb els mestres d'obres S. Felip, A. Font, H. Frexas, F. Ferrer, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera, J. Costa i E. Canonge i els fusters J. Cussanes, J. Pons, J. Ferrer i J. Orti per fer obres al Galligants, a les portes de l'Areny i d'en Vila, la duana i l'escola de nens, a part de fabricar «calderones» després de l'aiguat.
- ⁶⁰ Mestre de cases del gremi de paletes, que el 1732, forma societat amb els mestres d'obres M. Lliura, S. Felip, H. Frexas, F. Ferrer, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera, J. Costa i E. Canonge i els fusters J. Pons, J. Cussanes, J. Ferrer i J. Orti per fer obres al Galligants a les portes de l'Areny i d'en Vila, la duana i l'escola de nens, a part de fabricar «calderones» després dels aiguats.
- ⁶¹ Mestre de cases, domiciliat a una casa de tres habitacions al carrer de la Ferreria Vella, en una casa dels hereus del mestre de cases Josep Mir, propietari d'una casa al carrer del Vern i d'una casa i dues botigues al carrer de Sant Josep, que el 1732, forma societat amb els mestres d'obres H. Frexas, F. Ferrer, S. Felip, M. Lliura, A. Font, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera i J. Costa, els fusters J. Cussanes, J. Pons, J. Ferrer i J. Orti per fer obres al Galligants, a les portes de l'Areny i d'en Vila, la duana i l'escola de nens, a part de fabricar «calderones» després de les inundacions.
- ⁶² Del gremi de fusters, que el 1710 fabrica les astes del nou estandart de Sant Ramon, propietari d'una casa-taller on treballaven el fadrí Benet Ganivé i l'aprenent J. Ferrer, que el 1731 fabrica dos bancs per l'ajuntament per 46 lliures 9 sous i 2 diners. El 1732, forma societat amb el mestre d'obres H. Frexas, el traginer N. Rovirola, el manya P. Bes i el sastre S. Bosch per fer obres a les cases ermes i a les casernes, i amb els també mestres d'obres H. Frexas, S. Felip, M. Lliura, A. Font, F. Ferrer, M. Petit, J. Cunill, J. Gener, J. Esparreguera, J. Costa i E. Canonge i els fusters J. Pons, J. Ferrer i J. Orti per fer obres al Galligants, a les portes de l'Areny i d'en Vila, la duana i l'escola de nens i per fabricar «calderones», després dels aiguats. Projecta, en solitari, el pont de les Pescateries (1733-37) per millorar la comunicació del barri del Mercadal i un altar al carrer de Ciutadans el 1731, en col·laboració amb Jaume Pons.
- ⁶³ Fuster, que no forma part del gremi o que no assisteix a la reunió de 1732, present al catastro de 1731 com a propietari d'una casa i un taller, on treballa amb els seus fills Pere i Josep, aprenents, que el 1731 projecta el *Clos de fusta* o teatre de la plaça del Vi «per lo divertiment dels balls i mascare» i conjuntament amb Cussanes, l'altar del carrer de Ciutadans, del que ens ha arribat un petit esboç.
- ⁶⁴ Escultor del gremi de fusters, present al cadastre de 1731, domiciliat a la casa número 255 del carrer de Calderers, que decora amb una imatge de la Verge de Montserrat i que el 1731, rep 11 lliures, i 6 sous per adobar els gegants. *Francesca Barnoya*, estava casada amb l'escultor de Figueres, Joan Torra, i el fill dels mateixos Josep, també escultor es casa el 1731, amb Caterina Ribot Casellas, de Sant Feliu de Guíxols.
- ⁶⁵ Parent del fuster de Bescanó *Francesc Vilar*, que el 1731, construeix una escala de 17 graons per a la col·locació de les lluminàries a la façana de la Catedral per valor de 14 sous.
- ⁶⁶ Mestre de cases del gremi de paletes, propietari d'una casa de dues habitacions al número 249 del carrer de Calderers, que el 1732, forma la societat «Isidre Gutierrez i Companyia» que obté el contracte per a la construcció de tres dies sota la direcció de l'enginyer Panón i amb la col·laboració del fuster Jaume Diví.
- ⁶⁷ Societat de fusters, entre ells *Jaume Diví*, propietari d'una casa i un taller a la placeta de la Pujada de Sant Feliu, on treballa amb el seu fill Esteve i l'aprenent Joan Pujolràs, que el 1731, forma societat amb els mestres d'obres H. Frexas i P. Garau per fer obres al Casal dels Solterra per 8 lliures i 4 sous. El 1732, conjuntament amb la societat «Isidre Gutierrez i Companyia» obté el contracte per a la construcció de tres dies projectats per l'enginyer Panón i el 1741, formant societat amb els mestres d'obres E. Ferrer, N. Grau i S. Felip, per

portar a terme les obres hidràuliques projectades per l'enginyer Joseph Fabr . *Rosa Diví* apareix domiciliada també a la placeta de la Pujada Sant Feliu, en una casa destinada en part a residència d'oficials de la caserna de Sant Pere.

⁶⁸ Mestre de cases, propietari de dues cases, domiciliat al número 1.085 del carrer de Pedret en una casa de dues habitacions, parent també del mestre d'obres Pere Homs.

⁶⁹ Mestre de cases del gremi de paletes, domiciliat a un «casalot molt espatllat amb hort», situat al número 1.090 del carrer de Pedret i arrendatari de la casa número 1.077 del mateix carrer, pròpia de la vídua Marianna Cuquet.

Fonts documentals

Arxiu Històric Municipal de Girona,
Manuels d'Acords (1730-1733),
Embaxada a Sa Altesa el Serenissim Sr. Infant Dn. Carlos Duch de Toscana (1731),
Edictes del Conde de Bureta (1731),
Catastre Municipal (1731),
Padró Municipal (1731),
Carretera de Madrid a França (1731),
Correspondència amb Barcelona, Cavaller Governador, Intendència,
Governador Militar, Reial Audiència, Capit  General, Diversa (1730-1732),
Registre de Cartes (1730-1732).

Arxiu Històric de Girona

Notaries de Girona:

Notaria 1

Jeroni ROGER, *Manual (1732)*

Joan SILVESTRE, *Manual (1729-1731)*

Notaria 2

Francesc LAGRIFA, *Manuels (1729-1731, 1731-1733)*

Notaria 3

Francesc VILA, *Manual (1731-1733)*

Notaria 4

Mateu TI , *Manual (1731-1732)*

Notaria 5

Josep PAG S, *Manual (1731)*

Notaria 6

Andreu FERRER, *Manual (1731)*

Notaria 7

Alexandre ANDREU, *Manual (1730-1731)*

Notaria 8

Francesc DEDEU, *Manual (1731)*

Notaria 9
Jaume CASANOVAS, *Manual (1730-1731)*

Notaria 10
Francesc GARRIGA, *Manual (1731)*

Notaria II
Ignasi ROIG, *Manual (1731)*

Arxiu Capitular de Girona:

*Acta Capitular. Resoluciones a 28 Martii ad 6 Aprilis 1735,
Llibres de Comptes de la Seu de Girona (1727-1733, 1731-1740).*

Bibliografia

- AMADES, J. (1951): *Costumari català*, Barcelona.
- CAPEL SAEZ, H. (1983): *Los ingenieros militares en España. Siglo XVIII. Repertorio bibliográfico e inventario de su labor científica y espacial*, Barcelona.
- CARRERAS BULBENA, J.R. (1909): *Carlos d'Austria y Elisabeth de Brunswich Wolfembüttel a Barcelona y Girona*, Barcelona.
- CHÍA, DE J. (1886): *La música en Gerona. Apuntes históricos sobre la que estuvo en uso en esta ciudad y su comarca desde el año 1380 hasta mediados del siglo XVIII*, Gerona.
- (1861): *Inundaciones de Gerona*, Gerona.
- FEU, T. (1731): *Descripción de las solemnísimas fiestas con la que la muy noble Ciudad de Gerona, recibió al Sereníssimo Señor Don Carlos Borbón Farnesio, Infante de España, Duque de Parma, y declarado Heredero Successor de los Estados de la gran Toscana el día 24 de Noviembre del Año de 1731*, Gerona.
- GIBERT, J. (1946): *Petita història de la ciutat i de les seves tradicions i folklore*, Girona.
- GIRBAL, E. C. (1893): «El teatro en Gerona», a *Revista de Gerona*, XVII, 33-65, 97-129, 161-193. 225.
- GRAHIT PAPELL, E. (1894-95): «Gerona en la guerra de Sucesión», a *Revista de Gerona*, XVIII, 97-104, 153-159, 171-177, 193-204, 242-250, 278-286, 343-350, 353-360; XIX, 9-17, 50-60, 74-85, 108-118, 136-145, 170-180, 200-211, 233-244, 258-267, 289-300, 321-331.
- MADURELL MARIMÓN, J.M. (1958): «Retablos gerundenses (1570-1752)» a *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, VI, 247-271.
- MOLI FRIGOLA, M. (1974-75, 78-79): «Els arquitectes del segle XIX a la Província de Girona: Bru Barnoya Xiberta (1809-1888)», a *Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXII, 363-371 i els ajornaments successius preparats pel *Diccionari d'artistes catalans*.
- SORIANO, Francesc (1979): *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13, Barcelona, 776; 21, 2ª edició 1989, 360.
- (1988): «Arquitectura i urbanisme a Girona durant el segle XVIII. Les propostes il·lustrades de Francisco de Zamora», a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 15, 71-101.
- (1989): «La ciudad ideal de Carlos de Borbón. Proyectos urbanísticos para las ciudades de Roma y Nápoles en las fiestas de la Hacanea (1738-1759)», a *Actas del Congreso Internacional Carlos III y la Ilustración*, 3, Madrid, 305-369.

- (1989): «Bartomeu Soriano», a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 2ª edició, Barcelona, 360.
 - (1991): «Carlos de Borbón y los viajeros españoles del siglo XVIII en Boboli», a *Atti del Convegno Internazionale per la salvaguardia e la valorizzazione del Giardino*, Boboli 90, 1, Firenze 174-184 i il·lustracions 61-66.
 - (1991): «España y la Villa Medici», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CLXXXVIII, Cuaderno 2, 325-372.
 - (1988): «Las embajadas extraordinarias entre España y las Dos Sicilias y la “renovatio urbis” de Carlos III (1738-1788)», Conferencias de la Escuela Diplomática. *Carlos III y la Diplomacia*, Madrid (en premsa).
 - (1988-89): *La Girona ideal de Carles de Borbó. Arquitectura efimera i real per l'entrada de Carles de Borbó a Girona el 1731*, Publicacions de l'Ajuntament de Girona Girona, (en premsa).
 - (1989): «Il gran tour des Voyageurs Imperials à la Ville Medici», a VV.AA., *La Ville Medici*, 2, París (en premsa).
 - (1990): «La Girona ideal de Carlos de Borbón en 1731, a VV.AA., *Homenaje al Profesor Antonio Bonet Correa*, Madrid (en premsa).
 - (1990): «La entrada triunfal de Carlos de Borbón en Gerona en 1731 y el inicio de la urbanización de la ciudad, a *Actas del VIII Congreso del CEHA*, Cáceres (en premsa).
- PONTICH, M. (1689): *Pastoral vigilancia y cuydado de tenir, singularment en orde à les Iglesias, com a Casas especialment dedicades al Culto de Nostre Deu y Senyor [...]*, Girona.
- PONZ, A. (1788): *Viage de España*, 14, Madrid.
- SAURÍ NEGRE, J. (1931): *La calle de Ciudadanos*, Gerona.
- TOMÁS ROSÉS, C. (1787): *Noticia individual de las aguas minerales de Pedret [...] Anàlisis de sus elementos i constitutivos. Ostensión de sus virtudes medicinales*, Gerona.
- VALLADARES, G. (1792): *Edicto sobre la prohibición de construir retablos de madera a causa del peligro de incendio*, s.l., s.i.
- YOUNG, A. (1970): *Viatge a Catalunya, 1787*, edició de R. Boixareu, Barcelona.
- ZAMORA, F. de (1973): *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, edició de R. Boixareu, Barcelona.
- VV.AA. (1982): *Girona, rius, ponts i aiguats*, Girona.
- VV.AA. (1983): *Mostrari fantàstic. Gegants, cap grossos i bestiari de la Garrotxa*, Olot.